

BİR İLM-İ SİMÂ METNİNDE İSİM+YARDIMCI FİİLLERLE KURULU CÜMLELERDEKİ TAMLAYICI TERCİHLERİ

Sentences With Noun+Auxiliary Verbs And Their Complementary Case Suffixes in a Physiognomy Text

Dr. Öğrt. Üyesi Rabia Şenay ŞİŞMAN

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Muş/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4130-6298>

ÖZET

İsim + yardımcı fiillerle kurulu birleşik fiillerin durum ekli tamlayıcı tercihleri üzerine temellendirilen bu çalışmada kullanılan metin 15-16. yüzyıl arası döneme aittir. Bilhassa 15. yüzyıl sonlarının Osmanlı Türkçesine geçiş sürecinin idrak edildiği bir dönem sayılması eseri, barındırdığı söz varlığı yönüyle mühim kılmaktadır. Ayrıca içerdiği söz dizim örnekleri, ilgili dil evresini tanımlama bakımından değerlidir. Çalışmada amaçlanan isim + yardımcı fiillerle kurulu birleşik fiillerin yönetimindeki cümle yapılarında biçim ve anlamca tayin edilmiş durum ekli tamlayıcılara dair dönemseller görünümeler ortaya koyabilmektir. Bu tür söz dizimi unsurlarının ekli durum tamlayıcı tercihleri ve bu durum ekleri arasındaki görev aktarımları hususu her dil dönemi için inceleme gerekliliği kabul görmüş bir gerçekliktir.

Yazma esere Türkiye Yazma Eserler Kurumu aracılığıyla ulaşılmıştır. Nazım ve nesir türünde metinlerin bulunduğu eserde veri taraması orijinal nüshadan okumalar ile yapılmıştır. Okuma sürecinde yüklemi isim + yardımcı fiil şeklinde kurulu cümle/yan cümleler tespit edilmiş; bunlar çeviri yazı tekniğiyle kaydedilmiştir. Doküman analizi yöntemiyle ele geçen bulguların ait oldukları bağlam içinde aktarılmış; bilinmeyen kelime anlamları ekserî dipnot uygulamasıyla açıklanmıştır. Günümüz Türkçesinden uzaklaşmış kelime karşılıkları söz öbeği içinde belirtilmiş; söylem çözümlemesinde somutlaştırma adına bazen şiir cümleleri düz cümle dizilimiyle sıralanmıştır.

Yüklemi isim + yardımcı fiil birleşikleriyle oluşmuş temel-yan cümlelerde görevli durum ekli tamlayıcılar üzerine yapılandırılmış incelemede, dönem ve sahaya yönelik araştırmalara veri sağlama önemsenmiş; böylece dönemlere, dil sahası ve yöresel kullanımlara göre değişkenlikler gösteren ekler arası işlev aktarımına başkaca somutlamalar yapma istenilmiştir. Bu tür çalışmalar ile Şüphesiz tarihî metinler üzerine düşünülmüş biçimsel-anlamsal boyutlu söylem analizleri dönem, saha, ağız kullanımlarına göre beliren özellik tespitlerini zenginleştircektir.

Anahtar Kelimeler: Yardımcı fiil, birleşik fiil, tamlayıcılar, simâ/kıyâfetnâme ilmi

ABSTRACT

This study is based on compound verbs with noun + auxiliary verb form and their choices of complementary case suffixes. The text in hand is from 15th-16th century. 15th century is thought as a transition period into ottoman-turkish and therefore text's language is important in terms of its vocabulary since this is a transition period text. In addition syntax of the text is also valuable since it is a witness to the related language stage. The aim of the study is to put forth periodical perspectives about the sentences with compound verbs and complementary case suffixes that are determined in terms of meaning.

The manuscript was acquired from Manuscript Institution of Turkey. The text includes verse and proses within itself and the data scanning of the text has been through readings from the original script. During the stage of reading, sentences/clauses with verbs in the form of noun + auxiliary verb have been determined and these have been recorded with transcript method. Data acquired from the text scan have been delivered with its contexts and the unknown vocabulary are usually explained with endnotes. Meanings of the words that are distant from today's Turkish are given in the phrases; in order to give the concrete expression some of the sentences of verses are given in the prose form.

In this study, which is based on compound verbs with noun + auxiliary verb form and their functioning complementary case suffixes, it was deemed important to sustain data for the researches on the field and the period. By this way it was aimed to illustrate the transfer of the functions of suffixes according to periods, language fields and local use. It can be said without a doubt that stylistic-semantic analysis on historical texts will accelerate the recordings of the characteristics of the practices according to periods, fields and dialects.

Key Words: Auxiliary verb, compound verb, complementary, physiognomy science

1. GİRİŞ

Dilin söz varlığı içinde çeşitli hareketlerin ifadesi olan kelimeler bir eylemi anlatmada yetersiz kalırsa bir ad ya da kendileri gibi iş, oluş, kılış bildiren başka kelimelerden yardım alır ve birleşik fiil meydana getirirler. Yardımcı fiiller *-et-, eyle-, ol-, kıl-, bul-* gibi eklendiği unsurun isim ya da fiil olmasına göre farklı tasnif edilse de birleşme ile gerçekleşen teşkil bir kılış ya da oluşu ifade etmesiyle temelde fiil grubuna ait sayılır.

Elde edilmiş dil verilerinin tasnif çalışması yanı sıra kaynak eser taraması gerçekleştirilmiş ve bu işlem iki aşamalı olarak yürütülmüştür. İlk cümle öğelerini birbirleriyle temasa geçirmekle vazifeli olan ve bu itibarla cümle kurulumunu sağlamakla işlevsellik kazanan durum eklerine yönelik veri taraması yapılmıştır. Bu yöntemin tatbikinde durum ekli tamlayıcıların/tamamlayıcıların bağlı oldukları yüklemün isim unsurlu birleşik fiil olma ön koşulu gözetilmiştir. Bunun akabinde isim + yardımcı fiil şeklinde formüle edilmiş birleşik fiillerle ilgili araştırmalardan genel kabul görmüş başlıca gramer saptamaları gözden geçirilmiştir.

Cümle içinde ilk harekete geçirici öge, fiil/yüklem ögesidir ve sözü yöneten konumuyla bu ögenin aslı olduğu bilinir. Bir söylemde “yer alan diğer tüm kelimeler yöneticinin belirlediği ve öbekteki yargının ortaya çıkmasını sağlayan tamlayıcı unsurlar yani tamlayıcılar”dır (Hirik, 2017: 392). Yargı iletim işleyişini belirli bir düzeyde gerçekleştiren; asıl ögeye az ya da çok seviyede hizmet eden tamamlayıcılarının gördükleri görev nispetince kıymetlidirler. Çünkü dil sisteminde kullanılan öğelerden olan tamamlayıcılar söz içindeki nesneye, zamana-duruma, yere ya da yöne dair bilgilendirmelerin detaylandırıcısı olmalarıyla söylem bütününe yok sayılamaz parçalarındandır.

Tamamlayıcı terimini Şemsettin Sami Kamûs-ı Türkî’de “muta’allikât” tanımıyla belirtir. Arapça ‘alaka kökünün türevi olan terimin diğer türevleri “akraba, ta’allukât”dır. Kelime “ilgili olanlar, bağlı olanlar” anlamlarıyla bilinen “mensubîn” ile eşanlamlı sayılır. Şemsettin Sami, kelimeyi edebî terim amaçlı kullanırken “Bir cümlenin mealini itmam ve izah eden kelimeler” şeklinde ifadelendirir. Bir bakıma terimsel yaklaşımla “mutaallikat” tamamlayıcı-açıklayıcı ya da günümüz deyişiyle “tamamlayan/tamamlayıcı” demektir (Kamûs-ı Türkî, H. 1317/M. 1899: 1280).

“Geleneksel dil bilgisinde, yapım eki, çekim eki” gibi unsurlar “görev ögeleri sınıfı” olarak kabul görmüştür (Gemalmaz, 1995: 1). Nitekim cümlede durum ekli tamamlayıcılar diğer ögeler gibi iletinin bütün seviyede anlatımını sağlamada yüklemeye göre görevi tayin edilmiş biçimsel eklentilerdir. Ayrıca Türk dilinin durum taşıyıcısı bir dil olma niteliği (Golzar, 2015: 31), görev ve anlam aktarımında durum ekli tamamlayıcıların etkin rol üstlenmeleri sonucunu doğurmuştur. Durum eki çeşitleri, kelimelerin görevlerini belirlemede yüklemeye yardım edebilmekte; bu yönüyle ileti aktarımında anlamsal somutlamalar yapılmasını mümkün kılabilirler. Örneğin: “Evde ailece eğlenme” (birlikte olma); “insanca sevmeyi bilmek lazım” (Goethe:1999: 8) (gibi, benzer olma); “kutlamalar gün boyunca sürdü” (eşitlik ifadesi taşıma) gibi.

Bir cümleyi anlamak çeşitli kelimeleri birleştiren bağlantılar dizisini ele geçirmek demek olduğuna dikkat çeken Tesnière sözüne atfen Allerton, yöneten öge anlamsal yapının merkezidir, bağımlı öge sadece yöneten ögenin tamamlayıcısıdır der (2006: 302) Nitekim Tesnière, *Elements* (2015) adlı kitabında ortaya koyduğu cümle çözümleme sistemiyle ögeler arasında kesin bir bağımlılık olduğunu delillendirir ve bu bağımlılık olmazsa cümlenin var olamayacağını öne sürer.

Cümle yapısı gereği anlamsal ve biçimsel değişkenlikler barındırır ve değişkenlikleri yönlendiren merkez öge fiildir. Bu öge anlamsal bağıntıyı ve söz dizimine özgü katılımcıları yönetir; cümle içi diğer ögeler yönetene tâbi olan/bağımlı ve bu düzenin tamamlayıcısı konumundadır. Cümlenin çok boyutlu hiyerarşik yapılanmasında “kendine bağımlı ögelerin sayısı ve türünü de belirlemesi” (Allerton, 2006: 302) gibi tesirleri sebebiyle yöneten öge-fiil/yüklem için cümle oluşumunun bir tür kurgulayıcısıdır denilebilir. Çünkü dil kullanıcısı bir fiili/yüklemi seçerken sırf anlamı değil cümledeki işlev ve dil bilgisel yapıya dair bir seçimi de yapmaktadır (Tabibzadeh, 2007: 47).

Özkan cümle temelini kuran fiilin ya sadece özne ya da öznenin yanı sıra nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi başka unsurlarla desteklendiğini belirtir. Bunlardan özne çoğu kez yalın; nesne ve yer tamlayıcısı durum ekleriyle; zarf ise bazen durum ekine ihtiyaç duyarak fiile bağlanır (1999: 126). Karahan ise fiilleri tamlayıcılı ve tamlayıcısız olmak üzere ikiye ayırır (1997: 211-212). Banguoğlu, tamlayıcı terimine “Cümlenin Üyeleri” bahsinde yer verir: “...bir yargı için gerekli olan iki kavram esas alınmış, gramerciler bunları cümlenin temel üyeleri (yüklem, özne), öbürlerini tamamlayıcı, tamlayıcı tümleç? ve ikincil üyeler saymışlardır” der ve tamamlayıcı, tamlayıcı ile ikincil üyeler şeklinde nitelendirilmiş ögelerin her cümlede

bulunamayacağı bilgisini de ekler (1974: 524-531). Burada tamamlayıcı ya da tamlayıcı diye belirtilen yüklem/yönelme, bulunma, ayrılma, yön durum ekli isimler/“isimlemeler” ile zaman, tarz, yer-yön ya da miktar bildiren isim yapıları diğer kelimeler/“zarflamalardır” şeklinde ifadelendirilir (1974: 524). Aynı araştırmacı gramer kitabında geçişli fiillerin tamlayıcı istediğini söyler; bu tarzdaki fiiller isteyendir; isim istenen ve nesne de yüklemeye göre türlü durumlara giren öğelerden kabul edilir (1974: 528).

Özkan durum eklerinin tamlayıcı işleviyle kullanımlarının dönem ve sahaya göre farklılık gösterdiğini belirtir ve eklerin işlev değişiklikleri ve ekler arası “işlev kayması” dediği “ekler arası nöbetleşme” (Korkmaz, 1995: 225) olayını ya da görev değişimi hususunu da tartışmalı bir konu olarak yorumlar (2011: 513-514). Bahsi geçen husus yani bir durum ekinin başka bir durum eki işlevinde kullanılmasına örnek olarak: çıkma/uzaklaşma durum eki /+DAn/ın bazen tamlayan durumu gibi hizmet etmesi gösterilebilir (Kahraman, 1999: 401; Kara, 2018: 1637; Sev, 2004: 14. dipnot; Börekçi, 2007: 254-255).

Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Korkmaz bu tarz istisnaî kullanımlar için “herhangi bir fiilin bazen bölge ve metinlere göre değişen farklı isim hâlleri aldığı görülebilir” der ve “Söz gelişi, *kork-* fiili genellikle çıkma hâli isteyen bir fiil olduğu hâlde, ‘*utanmak, çekinmek, aldırnak, aldırış etmek, önem vermek, değer vermek*’ gibi anlamlarda kullanıldığında, yönelme hâli alan bir fiil durumuna geçebilmektedir” açıklamasını ilave eder (1995: 225). Ekler arası görev değişimini “bazen fiillerin taşıdıkları anlam farkları veya incelikleri ile ilgili, bazen de onların geçişli veya geçişsiz durumlarıyla bağlantılı” (Korkmaz, 1995: 226) olma ile de ilgilidir. Bilhassa “Anadolu ağızlarında görülen, datif-akkuzatif, akkuzatif-datif ile lokatif-ablatif, ablatif-lokatif yer değiştirmelerini, Eski Türkçedeki kullanım biçimleriyle izah etmek kısmen mümkündür” diyen Buran’a göre geçen süreç içinde bazı eylemlerde ortaya çıkan “rejim/istem¹ değişimleri” bir diğer deyişle eylemlerin geçişli iken geçişsiz olmaları ya da bunlardaki tam aksi bir oluşumun meydana gelmesi; bazı eylemlerin ise tamlayıcı eklerinin yüklemeye ve yaklaşma olan her iki şeklini de almaya elverişli özellikleri, durum eklerindeki görev değişimlerini etkilemektedir (1999: 270).

Elbette tarihî metinler üzerinde fiil/yüklem, yardımcı fiil ya da durum ekli cümle tamlayıcılarına yönelik yapılacak başkaca biçimsel-anlamsal boyutlu söylem çözümlenmeleri, dönem, saha ve ağız kullanımlarına göre değişkenlikler gösterebilen ekler arası işlev takası olayına netlik kazandıracaktır.

Yapılan kaynak taramalarında dikkate alınmış bazı önemli saptamalar aşağıda verilmiştir:

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Durum/Hâl Ekleri

Durum ekleri nesne-zaman-yer betimlemeleri yapma suretiyle cümle bütünü tamamlayan gramer öğeleridir. Ergin durum eklerini “İsmin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisi” biçiminde tanımlar (1984: 129). Hatiboğlu da benzer bir deyişle “Ad soylu sözcüklerin başka bir sözcükle ilgi kurmak üzere aldıkları ekler ad durumu ekleri” (1981: 11) denildiğini ifade eder. Topaloğlu “hâl eki” başlığı altında yaptığı açıklamada “Bir ismin cümle içinde başka bir kelimeyle ilgi kurmak üzere yalın olarak veya ek alarak girdiği durum” der ve bunların çeşitlerini “araç, bulunma, çıkma, eşitlik, ilgi, yönelme ve yüklemeye” olmak üzere sekiz çeşit olduğunu bildirir (1989: 81). Korkmaz “Adlar cümle içinde bağımsız değillerdir. Cümlenin ad, edat, fiil gibi öteki öğeleriyle sürekli bir bağlantı içindedirler. Adlar cümlenin örgüsünü oluşturan bu bağlantıyı kurabilmek için, ilişkinin türüne göre çeşitli durumlara girerler. Adların girdikleri bu hâllere ad durumları” adı verilir der (2009: 266).

Korkmaz’a göre bu ekler ismin cümle içinde bulunduğu geçici durumun gramatikal şeklidir ve “Türkçede isimler yalın, yüklemeye, ilgi, bulunma, yönelme, çıkma hallerinde bulunurlar”; eşitlik, yön gösterme, vasıta halleri günümüz Türkçesinde yerlerini edatlara bırakmıştır (1992: 77). Bozkurt ise durumu iki ayrı şekilde ele alır. “Tümce içinde ekler yardımıyla” adların görev alması (1995: 107-108) yanında ek fiil ya da yardımcı fiil ile birleşerek yüklem görevini üstlenen adların durum ifadesi taşıdığına dikkat çeker: “*Yorgun-muş-u-m*” örneğinde “*yorgun olma durumu*” (1995: 191) söz konusudur der. Vardar durumu “Adın tümcedeki işlevini gösteren, biçimsel değişimlerini ya da çekim eklerini belirten dil bilgisi ulamı” biçiminde tanımlar. Kabul görmüş sınıflandırmaya göre “Yalın durum, belirtme durumu, tamlayan durumu; ayrıca bir de eşitlik durumundan söz edilir” şeklinde durum çeşitlerini sıralar (2002: 84). Göğüş bu eklerle ilişkin “Tümce kuruluşunda adların eylemle etkilenme, yönelme, bulunma, çıkma, tamlama ilgilerine göre yalın ya da +İ, +E, +DE, +DEn, +İN olarak girdikleri durum” der (1998: 3). Fillmore “durum kavramının geleneksel dil bilgisinde yalnızca yüzeysel yapı için kullanılmasına karşı çıkmış; derin yapıda yer alan

eden, araç, nesne, kalma, yönelme, karşı-eden vb. durumların evrensel nitelikli olduğunu öne sürmüştür” (Vardar, 2002: 85). Uzun (2004: 163), “...sözcüklerin duruş biçimlerine durum; duruma göre biçimlendirenlere durum belirleyicileri denir” ifadeleriyle durum konusuna değinir ve “.....‘duruş’ eylemi yapan, eyleme konu olan, eylemin yapıldığı yer gibi bağıntı türlerine göre biçimlenir” görüşünü dile getirir. Örnek verilecek olursa: “çocuk öğretmeni okulda görmek” diziminde *çocuk*’un durumunu belirleyen eksizlik veya yokluk, *öğretmeni*’inkini belirleyen +İ ve *okul*’unkini belirleyen de +DA’dır”.

Kahraman, “Hangi fiilin, hangi durumdaki adları öge olarak alabildiği konusu”nın yeterince araştırılmadığına dikkat çeker (1996). Özezen “durum ve tamlayıcı” konusunu ele aldığı yazısında söz dizimi çalışmalarında tamlayıcıların fiillerle oluşturdukları birlikteliklere yönelik araştırma eksikliğinin göstergesi olarak terim sözlüklerinde tamlayıcı terimine pek yer verilmediğini öne sürer (2007: 153). Yalın, belirtme, yönelme, kalma, çıkma, tamlayan, araç, yön gösterme, eşitlik gibi dokuz durumdan bahseden Özezen, isim durumu sayısının yalnız ekli durumlarla sınırlanmaması gerektiğini ifadelendirir (2007: 162).

Bütün bu dikkatlerde “münasebet”, “ilgi kurma” veya “bağlantı” şeklinde vurgulanmış görev tanımından da anlaşıldığı üzere bu ekler ile söylemde biçimsel-anlamsal ağ tamamlanmakta ve böylece “sözcüğün taşıdığı kavramın başka bir kavrama” intikali mümkün olmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 77). Yalnız her intikal bir niteleme ya da bir sınırlılık münasebetiyle varlık bulur ve isim bu “münasebet ifadelerini bazen eksiz, çok defa ek alarak” (Ergin, 1984: 226) yapar.

Kelimeler arası ilgilerin kurucusu durum ekli tamlayıcılar, biçimsel-anlamsal oluşumları tamamlarken bütünleyen özellikleriyle cümle kurucusu fiil ile ya da söz öbeklerinin yönlendiricisi baş unsurla sıkı etkileşimlidirler. Bir bakıma tamlayıcıların birleştiricilik-bağlayıcılık üzerine olan sentaktik hizmetleri baş unsurun yönetimiyle belirginleşir. Yalnız bu belirgin kılmada her yönlendirici-yönetici, cümle içi öğelerle küme benzeri bir oluşumu düzenlerken cümleyi çevreleyen sınırlara gereksinim duyar. Cümlede görevli bu sınırlandırıcılar bağlam içi “boş alanları dolduran tamamlayıcılar”dır (Erkman Akerson-Ozil 1998: 49).

İsim unsurlu birleşik fiil ile bağlantılı durum ekli tamlayıcıların işlev tespitleri dönemsel gelişimler sergileyebilir. Bu açıdan anlamsal ve biçimsel ilişkiler ağını somut kılan durum ekli tamlayıcıların dönemsel kullanımlarına ilişkin yeni tanıklamalar sunabilmek önemlidir. Ayrıca bu tanıklamalarla dil sahası ve yöresel dil kullanımı ayrımlarına yönelik veri zenginliği sağlayabilme gerçekleşebilecektir. Bu amaçla planlanmış çalışmada doküman analizi sonrası veriler sıralanmış elde edilmiş çıkarımlara sonuç bölümünde yer verilmiştir. Bu şekilde ekler arası işlev takasıyla ilintili yeni yaklaşımlar sergileyebilmek mümkün olacağı da umulmaktadır.

2.2. İsim + Yardımcı Fiil: Birleşik fiil

Genel itibariyle birleşik fiil yapısı İsim + fiil/yardımcı fiil ve fiil + fiil olmak üzere iki tür tasnif edilmektedir. Bununla beraber farklı gruplandırmalar da mevcuttur. Örneğin isim + fiil/yardımcı fiil ile kurulu birleşik fiilleri “yardımcı eylemle oluşarak bildirme görevini üstlenmiş grup”lardan sayan Merhan (2009: 101-112) birleşik fiil birliklerini “betimleyici, belirleyici” diye iki bölümde incelemiş ve *bol/-ol- er- /-i* fiilleriyle kurulu birliklere de “karmaşık eylem grubu” demeyi tercih etmiştir. Öztürk bir yazısında “Zeynalov, Ölmez ve Gabain birleşik fiil terimi ile fiil + fiil birleşmesini kabul ederken, diğer araştırmacılar hem isimlerle hem fiillerle birleşerek tek bir eylemi karşılayan yapıları birleşik fiil içinde değerlendirir” tespitini hatırlatır (2007: 112). Bu sınıflandırma ayrımlarına ek olarak birleşik fiil terimiyle anılan gramer birliği için “öbek fiil” (Delice, 2002: 192-193) gibi adlandırmaların da kaynaklarda yer aldığı bilinmektedir.

Türkçe Sözlükte *yardımcı fiil* tanımlaması için: “İsim soylu kelimelerin veya bazı fiilimsilerin fiil gibi kullanımlarını sağlayan ‘imek, etmek, eylemek, olmak, kılmak’ fiillerine, yardımcı eylem denilir: Naz eyledi, arz olunur gibi”. Ergin, dil bilgisi kitabında bu terim için “*et-, kıl-, ol-* gibi ‘belirli bir manası bulunmayan’ ve yanına kattığı kelimeye ‘fiil hüviyeti kazandıran’ fiillerdir ve bunlar isimlerle bir arada birleşik fiil meydana getirir” (1984: 386) ifadelerini kullanır.

Topaloğlu (1989: 159) “*etmek, eylemek, olmak, kılmak* fiillerinin tek başına anlamı” vardır der ve bu fiiller “genellikle isimlerin sonuna gelerek onların fiil gibi kullanılmalarını sağlar” şeklinde ilavede bulunur. Bugünkü dilde kullanılan yardımcı fiillerin de etmek, eylemek, olmak, kılmak olduğunu belirten araştırmacı Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü’nde yardımcı fiil ve yarı yardımcı fiil (1989: 159- 160) terimlerini ayrı maddelerde ele alır. Hatiboğlu hazırladığı sözlük çalışmasında birleşik fiil terimi için: “Birleşik eylem (derleme, karmaşık fiil, muadil eylem, kaynaşmış birleşik eylem, anlamca kaynaşmış bileşik eylem) bir

sözcük ile biçim veya anlam bakımından kaynaşık kalıplaşan eylem”dir, der ve birleşik fiillerdeki anlamca kaynaşma/kalıplaşma konusunu dile getirir (1972: 128). Ad soylu kelimelerin ya da bazı fiilimsilerin fiil gibi kullanılmasına yarayan *i-*, *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-* fiillerini yardımcı fiil olarak tanımlar. Koç da yardımcı eylemler için benzer tanımlamayı yapar ve “*öngörmek, varsaymak*” gibi sıraladığı örneklerle yardımcı eylem olmadıkları halde adların sonuna gelen birleşik eylem yapısı oluşturan kullanımlardan söz eder (1992: 309).

İsim + yardımcı fiillerle kurulu en işlek kullanımların “kılış bildiren *et-* ile oluş bildiren *ol-* yardımcı fiilleri” olduğunu belirten Korkmaz’a göre isim + yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiiller: “Bir ad ya da bir sıfat ile *et-*, *ol-* yardımcı fiillerinin veya esas fiil olma dışında yardımcı fiil olarak da belirtilmiş *buyur-*, *eyle-*, *kıl-*, *yap-*, *bul-*, bulun- fiillerinin birleştirilmesi” yoluyla (2009, 791-858) yapılır. Korkmaz isim + yardımcı fiil birlikteliğindeki yardımcı fiil işlevini “isim soylu veya isimleşmiş fiil soylu Türkçe kelimelerle, yabancı kaynaklı isim soylu kelimelerin fiilleştirilmesi” (1992: 171) içindir diye açıklar ve yardımcı fiil teriminin karşılığı olarak sıraladığı “*etmek, olmak, eylemek, kılmak fiilleri*”nin yanına “*imek*” fiilini de ekler (1992: 171). “Ad soylu sözcükler ile bileşik eylemler kuran *olmak, etmek, eylemek, kılmak* eylemleri yardımcı eylemler”dir, şeklinde belirten Hengirmen, Korkmaz gibi “ek eylem *imek*” fiiline yardımcı fiiller arasında yer verir (2006: 266).

“Cevher fiili, ad + esas fiil diziminde adların karşıladığı varlıkların (nesne, durum) var oluşunu, mevcudiyet kazanmasını; var, mevcut bulunmasını bildirmeyi üstlenen fiillerin bu görevlerine verilen addır” (Karabeyoğlu, 2008: 47). Günümüz Türkçesinde bu *İ-*, *ol-*, *DUr-* gibi eylem çekimleriyle karşılanmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde *tur-* fiilinin geniş zaman çekimiyle kalıplaşmış şekli olan *turur* ile Eski Türkçede “var olma bilgisi” (Alibekiroğlu, 2015: 197) içeren *er-* ve bunların aşınmış biçimlerinin bir isim unsuruna eklenmesi sonrası ortaya çıkan birleşik fiil yapılarını birleşik fiiller grubunda yorumlayan başka araştırmacılar (Açıkgöz ve Yelten, 1995: 17) da vardır. Karabeyoğlu ise esas fiil görevinde kullanıldığı örneklerde bulun- fiilini süreklilik kılımlıyla varlıkların zaman ve mekânda mevcudiyetini, var/mevcut bulunmasını anlatır olmasını sebep göstererek ilgili eylem ifadesini *cevher fiili* grubunda yorumlar (2008: 47).

Gökçe: *i-*, *-Dir/ve ol-* fiillerinin ekleşme sürecini açıklarken “Türkçede *i-mek* (<*er-mek*), *u-mak*, *yori-mak* gibi yardımcı fiiller ya tamamen ya da kısmen ekleşmişti; *er-*, *bol-* ve yer yer *tur-* Eski Türkçeden beri yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Bu yardımcı fiiller, tabiatları gereği, hiçbir zaman zarf-fiillerle değil, çekimli fiillerle, tercihen isim durumunda ve bundan dolayı da diğer bütün isim çeşitlerine bağlanmıştır” şeklinde ifadelendirir (2010: 98). Bir başka araştırmacı Alibekiroğlu, *i-* ile *-Dir/ın* eke dönüşmüş biçim birimler olduğunu söyler ve “*ol-*, *eyle-* *kıl-*, *et-* sözlük anlamları olmayan yardımcı biçim birime dönüşen ‘özel fiiller’ dendir” belirlemesini yapar (2015: 197).

Birleşik fiillerle ilgili “özel” nitelemesini Gencan *yeterlik*, *tezlik*, *sürerlik*, *yaklaşma* eylemleri ile kurulan birleşik fiil yapıları için kullanır. Araştırmacı, özel bileşik eylemleri: “...eylem tabanlarının biçimce bileşme ve anlamca kaynaşmalarından doğan sözcüklerdir” diye tanımlar (1979:163). Ölmez yardımcı fiillerin “sadece ad ya da ad soylu sözcük ve fiilimsilerle birlikte kullanıldığı”nı, “onları da bu şekilde fiilleştirdiğini” söyler ve fiil birleşiklerini oluşturan eylem ya da sözcüklerin bazen “gerçek anlamından sıyrılıp deyimleştikleri”ni belirtir (2003: 120).

Karahan birleşik fiilleri “bir hareketi karşılayan veya bir hareketi tasvir eden” kelimeler topluluğu (2010: 73) diye izah eder ve ikiye ayırır. Yardımcı fiillerle kurulu birleşik fiil grubuna *başla-* fiilinin */-mAK/*’lı fiilimsi ekiyle oluşmuş gramer birliğinin de dâhil edilebileceğini ve bu tür örneklerde hareket isim eki */-mAk/*’a yaklaşma fonksiyonlu */+A/hâl* ekinin eşlik ettiğini belirtir: “*-mAKA başla-* ‘...dolaşmaya başladı’” (2010: 79) gibi. Bu örneklerin yaygın kullanımı bir kalıplaşma oluşumuna işaret eder gibidir. Nitekim Özezen “...bu durumun bir öbek izlenimi” verdiğini dile getirir (2007: 156). Öztürk, “Dilimizde ‘*-mAYA/(-mAĞA) Başlamak*’ Yapısında Bir Birleşik Fiilden Söz Edilebilir mi?” başlıklı çalışmasında bahsi geçen fiil birleşmesini belirlenen veriler üzerinden inceler; çeşitli saptamalar yaparak ilgili yapının bir birleşik fiilin olamayacağı görüşünü ileri sürer (2007: 120).

Karaağaç isim + yardımcı fiil konusunda söz konusu yardımcı fiilleri *et-*, *ol-*, *eyle-*, *kıl-*, *yap-*, *bulun-*, *başla-* biçiminde sıralar. Bunlar arasında *et-*, *eyle-*, *kıl-*, *yap-* geçişli birleşik; *ol-*, *bulun-* ise geçişsiz birleşik fiil yaptığını belirtir (2012: 472-473). Birleşikler içinde *ol-* yardımcı fiilini geçişsiz yapılar içinde değerlendiren Karabacak esas fiil olarak kullanılıp zamanla yardımcı fiil özelliğini kazanan *et-*, *eyle-*, *kıl-*,

ol- gibi fiillerin isim soylu kelimelerle yan yana gelerek fiil birleşikleri meydana getirdiğine dair açıklamalarda bulunur (2004; 235).

Jean Deny Türk Dili Grameri'nde isim unsuruna bağlanmış *et-*, *eyle-*, *kıl-* gibi yardımcı fiilleri mürekkep fiil terimiyle başlıklandırır. En çok kullanılan *et-* fiili olduğunu belirten Deny "*eyle-*, *kıl-*, *buyur-*" gibi yardımcı fiilleri "*et-*" fiilinin anlamdaşı olarak görür (1941: 476-479).

Şen (1999: 1071) "Almak Fiili Üzerine" olan çalışmasında birleşik fiilleri tanımlar ve "Türkiye Türkçesinde isimle birleşik fiil yapan asıl yardımcı fiilleri "*et-*, *eyle-*, *kıl-*, *ol-*" gibi fiiller olduğunu anlatır. Bazı fiillerin cümle unsurları ile anlam kaynaşması sonucunda oluştuğunu belirterek kelime öbeklerinin de birleşik fiil sayılabileceği tezini ifadelendirir.

Ersoy tez çalışmasındaki "isim + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiil" başlığı altında "*et-*, *ol-*, *eyle-*, *kıl-*" gibi fiillerin yanı sıra *aç-*, *al-*, *bul-* gibi fiillerin de önlerindeki isim unsurlarıyla bu tür birleşiklerden sayıldığını söyler; ikinci grubun "özel anlamda" (Banguoğlu 1974: 311-315) veya anlamca kaynaşmış/deyimleşmiş yapılar olduğunu ifade eder (Karahana, 2010: 75; akt. Ersoy, 2012: 32). Bunlardan başka pek çok dil araştırmacısı eserlerinde isim + yardımcı fiil üzerine tanımlama ve açıklamalarda bulunmuştur: Bilgegil (1984: 280), Ediskun (1999: 243-246), Ercilasun (1984: 52), Güneş (1999: 159), Hacıeminoğlu (1991: 255-256), Hatiboğlu (1982: 43), Kahraman (1996: 78), Özkan-Sevinçli (2011: 68-77), Vural-Böler (2011: 272) gibi. Ersoy, adı geçen çalışmada "Birleşik fiil üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalar" başlığı altında isim + yardımcı fiil yapısına ilişkin yazılmış yüksek lisans-doktora tezi ve makale içeriklerini ana hatlarıyla aktarmış; pek çok araştırmacının bu alandaki eserlerine atıfta bulunmuştur (2012: 27-31).

İsim + yardımcı fiile yönelik incelemelerde öne çıkmış görüşlere ilişkin kısaca şu belirlemelerden söz etmek mümkündür:

Yardımcı fiillerle kurulu birleşik fiillerle ilgili "bu fiillerin belli bir anlamı yoktur ve sonuna geldiği sözcüğü eylemleştirmek" tek görevidir (Gencan, 1979: 168) görüşü, konuya ilişkin çalışmaların belirgin sonuçlarından biridir.

Diğer önemli belirleme, isim + yardımcı fiil şeklinde kurulu birleşiklerde esas anlam yüklenicisinin isim unsuru olduğu ve yardımcı fiillerin anlama yönelik bir etki taşımadığına dair olan tespittir (Ergin, 1984: 386; Özkan 2009: 329; Karaağaç, 2012: 472-473).

Çoğu araştırmacı tarafından ileri sürülen bir başka görüş, bu fiiller aynı zaman da "önlerinde bir isim ya da fiil, çekimli fiil veya fiilimsi olmadan kullanılamazlar" (Dilemre, 1943: 299; Kükey, 1972: 111-112; Gülensoy, 2000: 420; Türk, 2004, 3474; Vardar, 2002: 90; Karaağaç, 2012: 388-389; Delice, 2008: 105; Ceritoğlu, 2013: 157; akt. Alibekiroğlu, 2015: 197) biçiminde ifade edilendir.

3. ESERE DAIR

Eser Manisa Yazma eserler Kütüphanesi'nde 1506/1 numara ile kayıtlıdır ve "Müellifi Bilinmeyen" başlığıyla tasniflenmiştir. Ali ibni Hüseyin Amasî'nin kaleme aldığı Aruz ile ilgili bir küçük risalenin (Mehmet Tahir, 1971: 253-254), 1506/2 numara ile kayıt altına alınarak aynı cilt içinde istiflendiği görülmüştür. Elbir bahsi geçen kıyafet-nâme üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında eserin, Enverî /Müneccim Enverî'nin (15.-16. ? yüzyıl) olduğu tespitini yapmıştır. (2018: 35, 37). Burada eserin müellifi ile nüshanın tanıtımı ve içeriği üzerine yapılan araştırma sonuçları "sûretten sûrete" giden anlatımlarla desteklenmiş ve ilm-i kıyâfet ile ilm-i firâset bilgisi eserden edinilmiş alıntılarla detaylıca açıklanmıştır (2018: 39-40).

Dünya literatüründe fizyonomi olarak adlandırılan ve dış görünüş analizine dayalı çıkarımlar ihtiva eden bu tür eserlerde görünüş sadece insan çehresi ya da endam ile sınırlı değildir. Sima ilmi şeklinde de tanımlanabilecek bu metinlerde sima-sûretin yanı sıra uzuvların da irdelendiği ve buna bağlı kişilik yapısı tespitinde bulunulduğu bilinmektedir.

Eldeki yazma metnin kaleme alındığı devrin Müellif Münecim Enverî'nin yaşadığı çağ kabul edilen 15-16. yüzyıl olduğu varsayılmaktadır. 15. yüzyılın ikinci yarısı dil yapısı bakımından Eski Anadolu Türkçesini Osmanlı Türkçesine bağlayan bir geçiş evresidir. Bu merhale Arapça-Farsça kelimelerin dile girmesi ile kendini gösterir (Korkmaz, 2010: 29). Türkçe şiir yazmanın zayıfladığı, Arapça ve Farsça şiir yazmanın hüner sayıldığı 15. yüzyıl sonrası klasik devir dili kabul edilen Osmanlıca (Korkmaz: 2013: 111),

itibar kazanan Osmanlı Devleti'nin büyümesiyle gelişimine devam edecektir. Nitekim eserdeki Arap ve Fars dili kaynaklı söz varlıkları yanı sıra Enverî tarafından kaleme alınmış Farsça manzumeler dönemin sözü edilen sanat anlayışını teyit etmektedir.

4. SINIRLILIKLAR ve YÖNTEM

İncelemeye esas alınmış metin, 15.-16 yüzyıl Türkçesi ile yazılmış ilm-i simâ/kıyâfetnâme türünde bir eserdir. Bu çalışma *bul-*, *-et*, *-eyle-*, *kıl-* yardımcı fiilleriyle yapılan birleşik fiiller ile biçimsel ve anlamsal açılardan bunları bütünleyen hâl ekli tamlayıcıların işlevleri üzerinedir.

Çalışmada kullanılan bulgular doküman analizi yöntemi ile elde edilmiştir. Yönetici ögesi, isim + yardımcı fiil: Birleşik fiil şeklinde kurulu cümleler/yan cümlelerde geçen yalın durum, belirtme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta, eşitlik durum ekli tamlayıcılar, buldukları metin içi bağlam ile aktararak yorumlanmış; söylem çözümlemelerinde gerekirse morfolojik betimlemelere yer verilmiştir. Yükleme ya da baş ögesi isim unsurlu birleşik fiil olan cümleler ya da söz öbekleri içindeki durum ekli tamlayıcıların, birleşik fiillerle olan anlamsal-biçimsel düzeydeki etkileşimleriyle ilgilenilmiş, böylece tamlayıcıların dil sistemindeki işlevsel görünümünü somutlaştırma çabası gözetilmiştir.

İncelemede kullanılan yazma metin -Türkiye Yazma Eserler Kurumu aracılığıyla- Manisa Kütüphanesi'nden edinilmiştir. Nazım ve nesir türünün kullanıldığı nüshada veri tespiti orijinal metinden okumalar şeklinde yapılmıştır. Okuma ile eş zamanlı olarak yardımcı fiil ile kurulan cümle yapıları çeviri yazı tekniğiyle kaydedilmiş; nazım cümleleri çoğunlukla düz cümle dizilimiyle yorumlanmıştır. Tarama sonrası kaydedilmiş ifadeler bağlamca uygun gelen karşılıklarla düşünülmüş ve gerektiğinde bilinmeyen kelime anlamları son not uygulamasıyla verilmiştir. Metin çözümünde Steingass'a (1963) ait Farsça sözlük, Kamûs-ı Türkî ile dijital sözlüklerden faydalanılmıştır. İnternet erişimli kaynaklar, Al-ma'ânî Arapça sözlüğü ile Türk Dil Kurumu sözlükleri olan Güncel Türkçe Sözlük, Derleme ve Tarama sözlükleridir. Yapım ekleri sonrası kullanıldığı bilinen durum eklerinin tanımlama ve tasnifinde güncel kaynaklardan biri olması hasebiyle Kahraman'ın belirlemeleri esas alınmıştır (1996).

Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemine ait durum ekli tamlayıcılar (Ergin, 1984: 226-229) genel itibarıyla şunlardır:

Yalın Durum

ø Eksiz

Yükleme/Nesne durum eki/ekleri

+(y)ı, +(y)i

+nı, +ni

+n Üçüncü kişi sahiplik eklerinden sonra kullanılır.

ø Eksiz şekilde yükleme durumu cümlede belirtili nesne işlevini yerine getirir.

Yönelme durum/Yaklaşma eki/ekleri

+(y)A

Ünsüzle biten isimlerde yaklaşma durumu eki /+A/; ünsüzle biten isimlerde ise /+y/yardımcı sesine alarak kullanılır. Bu dönemde ekin /+GA/arkaik şekline nadir olsa rastlanılabilir.

Bulunma/Kalma durum eki/ekleri

+dA Kalıplaşmış şekliyle kullanılır. Bu devrede /t'/li hâli kullanılmaz.

Çıkma/Uzaklaşma durum eki/ekleri

/+dAn/yaklaşma durum ekinde olduğu üzere bu devrede /t'/li hâl kullanılmaz. Ekin /+dIn/arkaik şekli sık kullanımlı değildir; kalıplaşmış örneklerde rastlanır.

Araç-Birliktelik Vasıta durum eki/ekleri

+(I)n Sık kullanımlıdır.

+IA

+IAyIn Kalıplaşmış örneklerdir.

+IIAn kalıplaşmış örneklerdir.

Eşitlik durum eki/ekleri

+CA Bu ek hem yumuşak hem de sert ünsüz hâli ile kullanılır.

Tamlayan Durumu

+(n)In

Yön durum eki/ekleri

Bu eklerin isimlerle kullanılışı çoğunlukla bir kalıplaşma sonrasındır.

+ArU

+rA

+rU

Tamlayan/ilgi durum eki/ekleri

İsmi isme ve fiile bağlar. Cümlede yerine getirdiği işlev diğer durum eklerine benzemesi sebebiyle durum ekleri arasında zikredilmiştir (Ergin, 1984: 228; Kahraman, 1999: 279-290). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, üçüncü şahıs iyelik/sahiplik şeklinde tamlayan/ilgi durumunun eksiz kullanıldığı sıkça görülür: “Beyrek atı ÖBeyreğin atı/adı” (Ergin, 1984: 230).

+Uñ, +nUñ

5. BULGULAR

Cümleyi bütünleyen-tamamlayan durum yapılanmaları, Chomsky için dil bilgisinin terki mümkün olmayan “dil bilgisi ulamıdır”. Fillmore için “eylem ve bu eyleme belli durum ilişkileriyle bağlı ad dizimleri üzerine temellenmiş ve durum dil bilgisi adını almış” (Vardar, 2002: 84, 86) çekim özellikli belirleyicilerdir.

İsim + yardımcı fiil şeklinde oluşan birleşiklerde yardımcı fiillerin oluş, durum, kılış bildirmeleri isim ögesinin barındırdığı anlam çerçevesinde yapılır. Yalnız anlamlı bir söz dizgesinin oluşumunda cümle/yan cümle yöneticisi fiiller, söz içi bileşenlerin işleyiş biçimlerini tayin etmede tamlayıcıların kavramlar arası bağlayıcı-bütünleyici görünümüne de gereksinim duyarlar. Esasen cümlede fiilin “durum ekli veya durum eksiz tamlayıcılarla ilişkileri olmasa zihinde anlamlama eksik kalır” (Özen, 2007: 149). Genel kabule göre söz aktarımının kurucusu fiil ögesinin belirlemeleri doğrultusunda tamlayıcıların girdiği çekimlere yönelik iki tür ilişkiden söz edilebilir. Bunlardan biri eylemin anlamı ve anlamın barındırdığı ince ayrımlarla ilgili olanı; diğeri de eylemin yükleme ve yaklaşma durum eklerinden birini ya da her ikisini de kabul edebilme özelliğine dönük olanıdır.

Türk dilinde eylemlerin ne tür tamlayıcı kabul ettiği bilgisinin bulunduğu kaynakların başında sözlükler gelmektedir. Eylem ve tamlayıcı konusunda Kahraman’ın (1996) çalışması, bir fiilin alabildiği tüm durum ekli tamlayıcıları konu edinmesiyle ayrıca dikkat çekicidir. Gözden geçirilmiş araştırmaların genelinde eylem tasnifleri daha çok hareket ifadeli kelimelerinin yükleme ve yaklaşma durum ekini alabilme-alamama üzerine gerçekleşmiştir. Yapma/geçişli ve olma/geçişsiz olarak başlıklandırılmış incelemelerde, eylemlerin durum eklerini kabul edişlerine göre şekillenmiş değerlendirmeler mevcuttur. Buna göre et-/it-, eyle-, kıl- yardımcı fiilleri isimlerle birleşerek genellikle “geçişli birleşik fiil; ol-, bulun- ise geçişsiz birleşik fiil yapar” (Ergin, 1984: 386) belirlemesi öne çıkanlardandır. Bu tespit dışında kalan örnekler de mevcuttur: Hem geçişli hem geçişsiz olan atfet-, atfeyle- ya da sadece geçişsiz olan bahset-, bahseyile- gibi. Bu örnekleri artırmak mümkündür: “şükret-, şükreylemek, meylet-, meyl eyle-, sabret-, sabreyile-, hamdet-, hamdeyle-, küfret-, küfreyile-, lütfet- lütfeyile-”, nazar et-, nazar eyle-, “vâzet-, vâzeyile-”, zulmet-, zulmeyle- gibi kullanımlara bakıldığında bunların geçişsiz yapılı olduğu kaynaklarda belirtilmektedir (Ayverdi, 2005).

Kişinin dış görünüşüyle iç-derûn arasında yakalanmış ilgilerin konu edinilmesiyle maruf bir eser olan kıyafet-nâme, Eski Anadolu Türkçesi devri dil yadigarlarından. Hem nesir hem de nazım türü metinler içeren yazma, yöneteni ya da baş unsuru isim unsurlu birleşik fiil olan cümle/yan cümle-öbek şeklindeki kelime grupları tarama yöntemi kullanılarak belirlenmiş; elde edilen bulgularda yönetici ögenin etkileşimli olduğu ekli durum tamlayıcılar yer aldığı bağlamla verilmeye çalışılmıştır. Tespitler varak² ve beyit sırası gösterilmek suretiyle tanzim edilmiş; gerektiğinde betimsel amaçlı cümle yorumlamalarına başvurulmuştur.

İncelenen 15. yüzyıl sonlarına ait kıyafet-nâme metinden elde edilmiş bulgular aşağıdaki şekildedir:

5.1 bul-

Eski Türkçeden beri *bul-* fiilinden hem müstakil yapı ile hem de birleşik fiil teşkili içinde faydalanılmaktadır. Örneğin “Orhon Türkçesinde *bul-* fiili ‘elde etmek, kazanmak’ anlamıyla birleşik fiil

şeklinde kullanıldığı cümlelerden bazıları şöyledir: Kültigin Yazıtı doğu yüzü 31. satır: um(a)y t(e)g ög(ü)m k(a)tun kuut(ı)ña in(i)m kül tig(i)n (e)r (a)t bultı³” (akt. Kalfa, 2016: 86). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de *bul-*, fiilin yardımcı fiil olarak kullanıldığı bazı cümle örnekleri şunlar verilebilir: Bu dönemde kaleme alındığı kabul edilen Dede Korkut Kitabı’nda “birin eksük bulsam yerine on öldüreyim” (Ergin, 1989: 137) cümlesinde *bul-* “eksük bul-” biçiminde yardımcı fiil işlevleriyle kullanılmıştır. “Yunus Emre’de *bul-* fiili pek çok isimle birlikte kullanılarak çeşitli anlamlarda birleşik fiiller oluşturduğu tespit edilmiştir: devlet bul-, visâl bul-, vahdet bul-, sıhhat bul- gibi” (Kalfa, 2016: 88-89).

İsim + yardımcı fiil yapısında kullanılmış *bul-* ile yapılan birleşik fiillerin “edinmek, sahip olmak, görmek, kabul etmek, var saymak” (Karabeyoğlu, 2008: 42) gibi anlamları yüklediği ya da bunlara yakın hareket ifadeleri oluşturduğu görülmüştür. Metinde bu birleşik yapının on dokuz bağlamda geçtiği belirlenmiştir.

(Ekli durum tamlayıcıların işlev tespitleri daha ziyade cümle/yan cümlelerin metinde geçtiği şekil esas alınarak yapılmıştır).

ķabiliyyet bul- ‘yeterli görmek, yetenekli bulmak’

8a

6⁴ celâl-i hâķda bulmaz ķabiliyyet > +dA

Hakkın celalinde kabiliyet⁵kâfi bulmaz; anuñ-ķün aña irişmez: “Hakkın büyüklüğünde (büyüklüğünü ifade)⁶ yetenek yeterli gelmez”

revnaķ bul- ‘parlamak’

8b

... hâķ üzre itmese hâķim siyâset

... bulımaz revnaķı emr-i riyâset

Hâķim hak/doğruluk üzre siyaset etmese/doğruluk adına-iķin yönetmezse

riyaset işleri/reislik- yönetim işleri parlayamaz/güzelleşemez.

taŕyyün bul- ‘belirlenmek’

9a

...şavâb cezil⁷ olup metâŕu’ d-dünyâ ķalilün⁸ taŕyyün bulmuş ola > eksiz tamlayan durumu, +n yükleme durum eki: Üçüncü şahıs sahiplik eki sonrası gelen nesne eki

Dünya malı azdır/dünya malının az oluşu, ayan bulunmuş/belirli kılınmış ola

zamân bul- ‘zaman bulmak, fırsat bulmak’

11b

...el-yâķinu⁹ ile Őomrden zamân bulduķķa Őamel/ibadet edeler > +DAn

yakın ile ömürden zaman bulduķķa: Yan cümlelerin yüklemi

vukūfi bul- ‘anlamak, anlamına erişmek’

Vukuf bul- ile ilgili örnekleri aşağıdaki gibidir:

12a

...bil eşref-i Őilmdür Őilm-i hurūfi

ki **aña** her kişi bulmaz vukūfi > +A

Ona her kişi erişemez (Herkesin anlamına erişemeyeceği harfler ilminin en şerefli ilim olduğunu bil)

14a

...muhi̇t olmiřdı cümle ħurūfı buluben mülk-i bātında vuķūfı > +DA

Bātın mülkünde/iç dünyasında kavrayışı bulup bütün harfleri anlamıştı:

Yan cümlelerin yüklemi olan vukuf bul- fiilinin nesne kabul eden özelliği sebebiyle birleşik teşkilin isim unsuru yükleme durum ekini almıştır.

ķad/kadd bul- ‘boylanmak’

13a

...Çünkü o nur-ı Hakdan ona

elif şekli Őayān oldu bulup ķad > eksiz tamlayan durumu: “...elifin şekli...”

boy bulup/boylanıp elif şekli ortaya çıktı (O Hak nurundan elif/elifin şekli boylanıp belirginleşti).

inbisāt bul- ‘genişlemek’

13b

...tecelliden buluben inbisātı > +DAn

geñiyüp oldu bir şekl-i ihāta

Ortaya çıkıştan manevi neşeyi bulup/neşelenip genişleyip bir çevrelenmiş şekil oldu.

şekl bul- ‘şekillenmek’

14a

...çü noķta dāyire şeklini buldı > bul- eksiz tamlayan durumu, +I yükleme durum eki:

“...dāyire şeklini...”Nazım cümlesinde mecazı kullanımli olan bul- fiilinin nesne kabul eden özelliği sebebiyle birleşik teşkilin isim unsuru her iki durumu üzerine almıştır.

Zira nokta daire şeklini buldu (Daire şeklini kazandı)

ġavr/ķūnh bul- ‘özleşmek, özünü bulmak’

15b

...ķaçan bu devr-i kutah kim bula ġavr¹⁰ > nazım cümlesi eksiz

Ne zaman ki bu kısa dönem asıl hāl(i)/öz(ü) bula (nazım cümlesinde eksiz kullanımli olsa da günümüz söyleyişinde bul- fiilinin nesne kabul eden özelliği sebebiyle birleşik teşkilin isim unsuru +I yükleme durum ekiyledir: “kısa dönem özü bula [bu] ne zaman olur ki..”¹¹)

tenebbi/kendine geliş bul- ‘nefsinin farkına varma, uyanma, kendine gelme’

16a

...çü ġafletden tenebbi¹² bulmayalar > +DAn

Gafletden dolayı teyakkuz/gafil oluştan kurtuluş bulmayalar

niřām bul- ‘düzenli olma, düzenlenme’

intiřām bul-

16a

...cihān bula niřām u intiřāmı > nazım cümlesi eksiz

Cihan dirlik ve düzenliği bula (nazım cümlesi eksiz görölmekte ise de fiilin nesne kabul eden özelliği sebebiyle birleşik teşkilin isim unsuru +I yükleme durum ekiyledir)

ķemāl bul- ‘olgunlaşmak, kāmil olmak’

16b

...ziyā az az virür hurşid aya bulur tedricle her şey kemāli > +1A

Güneş aya az az ışık verir (bunun gibi) her şey aşama ile kemali bulur (nazım cümlesi eksiz görülmekte ise de fiilin nesne kabul eden özelliği sebebiyle birleşik fiilin isim unsuru +I yükleme durum ekiyledir: “her şey aşamalı/dereceyle kamillliği/tamlığı kazanır”)

Hacıeminoğlu fiilleri ele aldığı çalışmasında “Birleşik fiiller” bahsinin Kırım Türkçesi bölümünde bul-fiilinin isim unsurlu birleşik fiil teşkiline verdiği örneklerde bu fiili, bol-> ol- eşitliği içinde değerlendirmiştir: kabul bul-, helak bul-, vuku bul-” gibi (1991: 274). Aşağıda yer alan cümlelerde bul-fiilinin teşkili bu tarz kullanımlara benzer niteliktedir:

vaĥdet bul- ‘bir hâlde olma, birleşme’

26a

...fenā-fî’ llāha varup nice müddet

buluplardur bular keşretde vaĥdet > +DA

Bunlar epey zaman Allah’ta yok olmaya ulaşip çoklukta birlik bulmuş/birlik olmuşlardır.

.....

mecāl bul- ‘kuvvet bulmak’

çü keşfe didiler ĥayzu’ r-ricālî

anı setr eylesün

29b

...bulan mecālî > +I yükleme durumu¹³

Keşfe erkek âdetidir dediler; onu kuvveti bulan/mecali olan örtsün. (bul- fiilinin nesne kabul eden özelliği sebebiyle isim unsuru +I yükleme durum ekiyle birleşik fiil oluşturmuştur)

tulūĥ bul- ‘doğma’

şuĥūd bul- ‘yükselme’

30a

... *anlaruñ* āfitāb-ı kadrleri tulūĥ

30a

...ve şuĥūd buldukça¹⁴ bu mühmelātuñ zalāleti ħarañulığı maĥv ola > +uñ tamlayan durumu onların talih güneşleri doğuş ve yükseliş/paye buldukça bu boş anlamsızlıkların sapkınlığı karanlığı yok ola:

İsim unsurlu birleşik fiil teşkili yapan bul- fiili yan cümlelerin yüklemidir.

emān bul- ‘kurtulmak’

30b

...oķı va’ llāhu ĥayru’ l-mākirini dime kim mekr-i ĥaķ’ **dan** buldum emān > +DAn

“Tuzak kuranların hayırlısı Allah’tır”ı oku

mekr-i Hak’ dan/Hakkın hilesinden eman buldum/kurtuldum deme:

“mekr-i Hak” terkinin günümüze yorumlanışı sebebiyle Tamlayan durumuna +DAn çıkma durum eki eşlik etmiştir.

Baş unsur olarak bul- yardımcı fiilinin kullanıldığı isim unsurlu birleşik fiil teşkillerinde +DAn durum ekli tamlayıcı ile tamlayan durumunun daha sık kullanımlı olduğu görülmüştür. Durum ekli tamlayıcıların genel dağılımı ise şöyledir:

Yükleme/nesne Durumu	+I-4, +n-1
Yönelme/yaklaşma Durumu	+A-1
Bulunma/kalma Durumu	+DA-3
Çıkma/uzaklaşma Durumu	+DAn-4
Araç-Birliktelik Durumu	+IA-1
Tamlayan Durumu	Ekli/+Uñ/-Eksiz-6

5.2 *eyle-*

“Etmek, yapmak” anlamları ile kullanımda olan ve et- yardımcı fiili gibi kendisinden önce gelen isim ögesinin işaret ettiği kavrama uygun farklı işlevleri yerine getirebilen ve nesne alabilen bu yardımcı fiil Eski Türkçe döneminde işlek olmakla birlikte daha sonra yaygın kullanımlı olma özelliğini yitirmiş; günümüz söyleyişinde ancak belirli kalıplarda varlık gösterir olmuştur. Metinde yirmi yedi yerde geçtiği belirlenmiştir.

seyr eyle- ‘seyretmek’

9b

...Hudānuñ nice seyr eyler şifātın > +nUñ tamlayan durum eki, +n yüklem durum eki (üçüncü kişi sahiplik ekinden sonra gelen nesne eki)

Hudanın sıfatın/sıfatını nice/nasıl **seyreyler**

tāŕat eyle- ‘ibadet etmek’

10a

...Hudāya saŕi tāŕat eylemekdür > +A

Hudaya/Huda için çalışmak ibadet eylemektir/ibadet etmektir.

ŕibādet eyle- ‘ibadet etmek’

10a

...Ħağ emrince ŕibādet eylemekdür > +cA

Hak emrince/Hak emrine göre ibadet etmektir.

haber-dār eyle- ‘haberli etmek, haber vermek, haberli olmasını sağlamak’

12a

...ey kân-ı esrār Keremden tālibem eyle haber-dār > +DAn

Ey sırların kaynağı Kerem/kerem(in)den talibim, haberdar eyle “Ey sırların kaynağı kereminden talibim/talep ederim, haber sahibi yap/haberli kıl”

ışāl/erişim eyle-/erişim sağlamak ‘erişmek, ulaştırmak’

feyzi esmāya eyledi ışāl¹⁵ > +I; +A: ....anı, feyzi esmāya ışāl eyledi

feyzi isimlere erişti.

15a

...Ħurūf aldı ehaddan feyz derĦāl anı > Harfler birlikten feyzi ulaştırdı /feyizlendi, derhal onu

Yukarıda rastlanan “...feyz al-” şeklindeki isim unsurlu birleşik fiil +DAn durum ekiyle birlikte kullanılmıştır ve al- yardımcı fiiliyle sadece bir örnek tespit edilebilmiştir.

harekât eyle- ‘hareket etmek’

22b

...giç giç harekât eylemek delîl-i künd-i fehmidür > eksiz

geç geç/yavaş yavaş hareket etmek, kıt kavrayışa özgü delildir (nazım cümlesinde eksiz olarak geçmiştir:

Dizede yer alan terkinbin günümüz karşılığı “delîl-i künd-i fehm idrak yetersizliğinin delili” şeklinde düşünülürse, hareket eyle- birleşik fiili tamlayan durumuyla kullanılmıştır, denilebilir.

beyân eyle- ‘anlatmak’

24b

...evvel tasvirden evsâf-ı zemîme

24b

...istinbât idüp beyân eyledi > eksiz

İlkin resimlerden/biçimlerden yerilen vasıflara izhar edip/çıkarımlar yapıp anlattı.

şurû’ eyle- ‘başlamak’

25a

...muqteżâ’ -ı asla fer’ eyler şurû’ > +A

İkincil unsur esasın gereğine şuru eyler /başlar (Asıldan olmayan esasın gereğine uyar, asla tâbi olur)

setr eyle- ‘örtmek’

29b

...keşfe didiler hayzu’ r-ricâlî

anı setr eylesün > +I yükleme durumu

29b

...bulan mecâli

Keşfe erkek âdetidir dediler; onu setr etsin/örsün kuvvet bulan (kuvvet bulan onu örtsün)

meyl eyle- ‘yönelmek’

29b

...aîa meyl eylemekdür dil-i siyâhî > +A

Karanlık bir gönül ile/o hâl ile ona ilgi göstermektir.

şerh eyle- ‘açıklamak’

30b

...necedir diñle istidrâcuñ aslı

saîa şerh eyleyeyim bâb u faş/ın > +A, eksiz tamlayan durumu ve +n yükleme durum eki

Derecelendirmenin aslı nasıldır dinle, sana bölüm başlıkları ile alt başlıklarını açıklayayım (“...bab ve fasıllarını...” üçüncü kişi sahiplik eki sonrası eksiz kullanılan tamlayan durumuyla beraber nesne eki)

kısm eyle- ‘bölümlemek, bölmek’

30b

...istidrācı beş kısım eylemişler

Derecelendirmeyi beş kısım eylemişler/yapmışlar

ism eyle- ‘ad vermek’

ve her kısmına bir ism eylemişler > +A

Her bölüğe bir isim etmişler/ad vermişler

hıfz eyle- ‘korumak’

31a

...Nitekim geldi bu āyet Huda’ dan **bizi** hıfz eylemek-çün hatādan > +DAn, +I Çıkma ve yükleme durumları

Nitekim bizi hatadan hıfz etmek/korumak için Huda’dan bu ayet geldi.

āsān eyle- ‘kolay kılmak, kolaylaştırmak’

31b

...ki virse bir kula Mevlā murādāt ...

ve āsān eylese cümle umūrun > eksiz tamlayan durumu, +n: Üçüncü şahıs sahip eki sonrası kullanılan yükleme durum eki.

Mevla bir kula muratlarını/her dileğini verse ve (ona) bütün işleri kolay kılsa-yapsa/kolaylasa (tamlayan durumuna yükleme durum eki eşlik etmiştir).

haml eyle- ‘yükleme, yorma’

32a

...delil olmaz çü maqbūliyyetine

Ĥaqqūñ ĥaml eylesün hep hikmetine > +Uñ tamlayan durumu ile +A yönelme durumu

Kabulüne delil olmadığından Hakkın hikmetine haml etsin/yorsun.

32b

...rivayet olunur Firōavn-ı ferĥān¹⁶

seyrān eyle- ‘Dolaşmak’

kenār-ı Nīl’ *de* eylerdi seyrān > +DA

Neşeli Firavun’un Nil kenarında dolaştığı anlatılır.

taqdīr eyle- ‘kıymet biçmek’

32b

...o dur ıslāĥ-ı Őālem ĥikmetinde ki taqdīr eylemişdür kudretinde > +DA

Ālemin ıslah/yola getirilmesi (onun) hikmetindedir ki kudretinde/ilminde takdir etmiştir/kıymetine hükmetmiştir ([Ancak] O takdir etmek kudretinde olduğundan ālemin düzeltilmesi O’nun bilgisi dāhilindedir).

māyil eyle- ‘ilgilenmek’

33a

...Hudāya eylegil bu şāhı māyil > +I yükleme durum eki, +(y)A yönelme durumu

Huda’ ya bu şāhı/eseri māyil eyle/yönlendir

peyrev eyle- “takipçi yapmak, taraftar eylemek”

33a

... eyā bir demde biñ Ŗālem-i derr iden¹⁷

götür gaflet yuħusın Enveriden

habībūñ eylegil peyrevlerinden¹⁸ > +Uñ tamlayan durum eki ve +DAn Çıkma durumu

Ey bir anda bin âlemi donatan Enverî'den gaflet uykusunu götür; (onu) sevgilinin peyrevlerinden et/takipçilerinden yap.

Eyle- isim unsurlu yardımcı fiilin baş unsur olduğu veri örnekleri içinde durum ekli tamlayıcıların genel dağılımı şöyledir:

Yalın/Eksiz Durum	1
Yükleme/nesne Durumu	+I-3, +n-5
Yönelme/yaklaşma Durumu	+A,+(y)A-8
Bulunma/kalma Durumu	+DA-2
Çıkma/uzaklaşma Durumu	+DAn-4
Eşitlik Durumu	+cA-1
Tamlayan Durumu	Ekli/+Uñ/-Eksiz- 2

Bu yapıda yönelme/yaklaşma çekiminin daha yaygın kullanıldığı görülmüştür.

5.3 *it-/id-*

Genel anlamda “yapmak” karşılığıyla birleşik fiiller oluşturan isim unsurlu *it-/id-* yardımcı fiilin Anadolu dil coğrafyasındaki işlek kullanım özelliği hem nesne alan hem de nesne almayan yapılar kurabilme sonucunu da beraberinde getirmiştir. Metinde *it-/id-* yardımcı fiilin yetmiş yedi yerde geçtiği görülmüştür.

zahir id- ‘ortaya çıkarmak, belli etmek’

6a

...kemlerinden müctenib¹⁹ ve eyülerine maŖtūf olalar bed-sıneleri zāhir idicek (6.11a) şüretleri ... > Tamlayan: Üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra sıkça karşılaşılan eksiz tamlayan durumu.

...kötülerinden çekinip ve iyilerine bağlanıla; kötü kalpleri zahir edecek /ortaya çıkaracak görünüşleri ...

tathir id- ‘temiz, pak etmek’

6b

...fāsıde-i havātırdan vech-i taşfiyesin bilüp tathir idicek Eksiz

Kalbi bozan fesatlıklardan temizleme yolunu bilip temiz pak edecek/ temizleyecek

tathir it-

24a

...hulāsa-ı mücāhedede kalbini hālīs ve cevher-i nefsinı tathir itmeyen ecsāduñ >+I yüklem durumu

24b

...izlāline göredür

Mücadelenin sonucunda kalbini saf ve nefis cevherini temizlemeyen bedenlerin tahkirine göredir.

tebdil-i ism *id-* ‘isim tebdil etmek; isim değiştirme’

7a

...anlardan izāle-i hūzn-çün tebdīl-i ism idüp Sehl kodular > izāle-i hūzn “hūznün izalesi” terkib çevirisi ile eksiz tamlayan durumu

Onlardan hūznün izalesi ortadan kalkması için isim değışikliđi edip Sehl koydular.

tebdīl it- ‘değiştirmek’

24b

... mecmū-ı şıfāt-ı zāmi-me ki didi bende mevcūddı

likin hikmet-i riyāzetle ahlāk-ı hāmīdeye tebdīl itdüm Ulāike > +A

Yerilmiş sıfatların tamamının bende mevcut olduğunu dedi/söyledi. Lakin nefis terbiyesi bilgisiyle övülmüş ahlaka devşirdim

rivāyet id- ‘anlatmak, söylemek’

7a

...rivāyet iderler ki ma’anā-yı hūzn > Eksiz

anuñ zūrriyetinden bile zāyil olmadı

...(şunu) rivāyet ederler/söylerler, hūznün manası onun neslinden bile yok olmadı.

ikrāh itdür- ‘nefret ettirmek’

7a

...halkı *ikrāh itdürürdü*

Halkı nefret ettirirdi.

tesmiye id- ‘adlandırmak’

7b

...fi’l-i laţifi ve hulq-ı şerife umup şāhibünün ismile tesmiye iderlerdi > +nUñ Tamlayan durumu

Güzel fiiller ve şerefli huyu dileyip sahibinin ismi ile adlandırıldılar

terk-i ulā it- ‘terketmek’

7b

...münāsebet olaydı Hākīm u ŐAlīm terk-i ulā itmek lāzım gelürdi > Eksiz: Yan cümle yüklemi; günümüz çevirisinde yükleme durumu ortaya çıkmaktadır.

...ilgi olaydı Hākīm ve Alīm(i)²⁰ en önce/ilk terk etmek lazım gelirdi

irād id- ‘getirmek’

7b

...her ismiñ keyfiyetine ittilā’ için bir mişāl irād idelüm > Eksiz

Her ismin niteliğine vukuf (vākıf olma) için bir misal/²¹ örnek getirelim/ irat eyleyelim/söyleyelim

siyāset it- ‘idare etmek, yönetmek’

8b

...hāk üzre itmese hākīm siyāset

bulımaz revnaķı emr-i riyāset

Hākīm hak/doğruluk üzre siyaset etmese/doğruluk adına-için yönetmezse

riyaset işleri/reislik- yönetim işleri parlaklığı bulamaz/güzelleşmez.

tebādur id- ‘ortaya çıkarmak’

8b

...hırs-ı saltanat tebādur ider

Saltanat hırsı *ortaya çıkarsa*

Günümüz çevirisinde yükleme durumu ortaya çıkmaktadır.

tekmil-i nefis *id-* “nefsi tamamlama, nefis olgunlaşma”

9a

...her biri mücāhedede

tekmil-i nefis idüp Ūālem-i müşāhedede maqbūl-ı hāzret-i Rabbu’ l-Ūizzet olmuşlar

Her biri Allah yolunda mücadelede nefsi tekmil edip/ tamamlayıp-ölüp: > +DA Yan cümle yüklemi terkip içinde kullanılmıştır.

görünür âlemde izzet sahibi Rabbin rızasını/beğenisini kazanmışlardır.

edā it- ‘yerine getirmek, icra etmek’

9a

...bu hizmet-i Ūuzmā edā itmeği kemā-hüve hākuhā²² Ūuhdesine aldı Yan cümle yüklemi; günümüz çevirisinde yükleme durumu ortaya çıkmaktadır.

Bu yüce hizmeti hakkıyla/gerektiği gibi eda etmeği/icra etmeği-yapmayı taahhüt etti (üzerine aldı).

icra’ -ı *huḳaḳ it-* ‘yönetmek, kural icra etmek’

9a

...ve benden soñra bir kimse ol mülke lāyık olmaya

didigi hın-i duŪāda beyne’ l-Ūibād icra’ -ı huḳuḳ itmek >Eksiz Yan cümle terkip içinde kullanılmıştır.

Benden sonra kimse, o mülke layık olmaya/olmasın dediği dua anında kullar arasında hukuk icra etmek/kuralları yürütmek- yönetmek

mülāhāza id- ‘görüştirmek’

9a... kamu emrin

be-gāyet Ūasır²³ ve bār-gir²⁴ olduğun mülāhāza idüp gayre taraḥḥumlarıdır... > +n Yükleme durumu: üçüncü şahıs sahiplik eki sonrası gelir.

...hukuk icra etmek işlerinin çok güç ve zahmetli olduğunu düşünüp/olduğu hükmüne varıp başkalarına acıyışlarıdır...

taleb it- ‘istemek’

9b

...ol ekmel-i evliyā ve aŪdel-i enbiyā Ūadilde fezāyil-i Ūuzmā görüp

taleb itdigi ve taḫyīŪ-i ḥuḳuḳda rezālet-i uhrā bilüp gayrı > Eksiz: Yan cümle

saḳındığıdır

O velilerin kāmili ve nebilerin ādili adalette yüce faziletler görüp talep etdiği(dir/istediğidir) ve hukukun tükenmesinde başka rezalet bilip/sayıp artık kaçındığıdır.

rucūʾ id- ‘geri dönmek’

11a

...eger seriʾān rucūʾ ider-ise ümmidi hāsılı gerü biter > Eksiz: Yan cümle yüklemi
eğer hızlıca geri dönerse ümidi semeresi tekrar canlanır, yeşerir.

ʾamel id- ‘uygulamak’

11b.

... ʾomrden zamān bulduqça ʾamel ideler ve min baʾd
Ömürden zaman bulduqça iş işleyeler/ibadet edeler ve bundan sonra

beyān id- ‘anlatmak’

11b

...be-tariqu’ n-naẓm esrār u maʾārif-i ḥurūf ʾāliyatdan bi’ r-remz
ve el-kināye beyān idem irerse ʾināye > +DAn

...şiiirin yol göstericiliğiyle harflerin marifet bilgileri ve sırlarının yüceliklerinden işaret ve ima ile beyan edem/anlatam -(İlahî) yardım erişirse-

12a

...eger *saña* beyān ideydüm anı > +I yükleme durumu ve +A yönelme durumu

Eğer onu sana anlataydım

16b

...nevʾ-i evveli beyān idelüm ki idrāk-ı kıyāfetle > + Yükleme durumu

ʾilm-i firāsete istiʾdād ziyāde ola

ilk çeşidi anlatalım/açıklayalım ki, kıyafetin idrakiyle ahlak ilmüne yatkınlık fazla ola “görünüşün kavranmasıyla insan tabiatı ilmüne yatkınlık ziyade ola; bunun için birinci çeşidi anlatalım”.

beyān id-

27a

...icmāl-i ahvāl-i makāmātdan beyān idelüm > +DAn

Makamların hallerinden bahsedelim

hikāyet id- ‘anlatmak’

11b

...ḥurūf-esrārını idem hikāyet > tamlayan durumu: Üçüncü şahıs sahiplik ekiyle birlikte sıkça kullanılan eksiz tamlayan durumu.

...harflerin sırlarını hikayet edem/ anlatam-anlatayım

su’ āl id- ‘soru sormak’

12a

...meger bir sā’ il ol ulu veli *den* > +Dan

su’ āl idüp demiş: Yan cümle yüklemi

Meğer bir sorgulayan/dilenci o ulu veliden sual edip demiş

sū' āl id-

17b

...aşhab u aḥbāb sū' āl idicek cevāb buyurdılar > Eksiz: Yan cümle

Dost ve tanıdıklar sorunca cevap buyurdular/verdiler.

fehm id- 'anlamak'

12b

...iderdi fehm gerçi ehl-i tedkīk > ehl-i tedkīk: (Dikkat ehli) terkibi sebebiyle tamlayan durumu vardır.

gerçi dikkat ehli anlardı.

idrāk id- 'derk etmek, anlamak'

12b

...idemez Ŗaql u dil esrār idrāk > Eksiz olsa da günümüze göre yorumlanışında nesne yükleme durumu ekini istemektedir.

Akıl ve kalp sırlar(1) derk edemez

nidā id- 'seslenmek, çağrı yapmak'

12b

...işitse ol kişi yaŖni ḥaḳāyīk

aña beñzer ki iderler nidāyı > +I Yükleme durumu

o kişi gerçekleri işitse ona benzer sesi çağırırılar/seslenirler.

ketm-i esrār id- 'sır saklamak'

12b

...velī bilmez beyān-ı ḥāl-vāḳiŖ

sebeb budur iderler ketm-i esrār > Cümlelerin günümüz yorumlanışına göre yüklüme durum eki gelmekte. Çünkü birleşik fiil bir terkip içinde bulunmaktadır.

Gerçi yaşanan durumun izah yolu bil(in)mez sebebi budur: Sırları saklarlar.

ḥaḳḳ it- 'yazmak'

14a

...Muḥammed Aḥmed Ādem bu üç ismi

ḥaḳḳ itdi Ŗilmī kenzinŭñ tılsımı > Tamlayan durumu

Muhammed, Ahmed, Ādem bu üç ismi, ilim hazinesinin tesirli işareti yazdı/belirledi.

Ŗadd it- 'saymak'

15a

...birisi devr-i ekberdür anuñ bil

ki Ŗadd itmekde anı lāl olur dil > +I Yükleme durumu: Yan cümle.

Onun birisi epey büyük devredir bil, ki/bu yüzden dil onu değerlendirmede sessiz olur/susar-tutulur.

icrā' -ı aḥkām *it-* 'kuralları yürütmek'

15b

...olur hâkim ol iklîme o kişi

olur icrâ' -ı aḥkâm itmek işi > Yan cümlelerin yüklemi terkip içinde kullanılması sebebiyle günümüze yorumlanışında +İ yükleme durumu: "hükümleri icra etmek"

O kişi o diyara hâkim olur işi hükümleri icra etmek/yasal kararları uygulamak olur

taḥsîl it- 'elde etmek'

tekmîl it- 'tamamlamak'

16b

...ma'ûlûm ola ki erbâb-ı ḥadis

16b

..latîf-i metâlib siyere mebâdî şuverden bi' l-kıyâfet intiḳâlât

ve imtiḥânât idüp kerrâr tecrübe eyle merrâren²⁵ Ŗilm-i yaḳîn taḥsîl

ve kıyâsât-ı Ŗaḳlıye tekmîl itmişler > Eksiz

Malum ola ki hadis erbabı siyerin talep edilen konularına giriş(i) (olarak) suretlerden kıyafet ile nakiller/geçişler ve sınamalar/denemeler edip/yapıp pek çok kez tecrübe ile yakın/şüphesiz bilmek olan ilim tahsil etmişler/okumuşlar ve akla ait/akılcı mukayeseler tamamlamışlar/bitirmişler.

küşîş it- 'çabalamak'

16b

...fuẓelâ' -ı halef

bu fende ḥayli küşîş itmişler > +DA

ve yeni yetişmiş fazıllar bu hünerde çok çalışmışlar.

ḥâẓer it- 'sakinmak'

25b

...imdi ḡayet ḥâẓer itmek gerekdür > Eksiz: Yan cümle

Şimdi bir hayli sakınmak gerektir

ḥâẓer it-

16b

... mâr u ef'ûiden nice ḥâẓer olunursa andan eyle

17a

...ḥâẓer itmek gerekdür > Eksiz: Yan cümle

yıldandan nasıl sakınılırsa öyle sakınmak gerektir.

17a

...ve bu Ŗilm mücibince ḥâẓret-i Seyyidu' l-enâm Muḥammedu' l-Muḥstafa

taḥdîḳ it- 'doğrulamak'

17a

...Ŗaleyhi' s-selâm ŖAbdu' l-lâḥ bin Selâm göricek taḥdîḳ itdi > Nesne terkinin günümüze yorumlanışında +I yükleme durumu

....ve bu biliş gereğince insanların efendisi Muhammed (AS) Abdullah bin Selam'ı görünce/gördüğünde doğruladı

cezb it- 'etkilemek'

18a

...rutûbet-i cüz' iyye²⁶ cezb itmekle eczâ' -ı keyfiyye-i cism bile müncezib olup uzun olurlar > Yan cümlenin nesnesi terkip içindedir. Terkibin günümüz Türkçesine yorumlanışında Tamlayan durumu ortaya çıkmaktadır.

Az miktarda nemin etkisi altında kalmakla cisim niteliklerinin her biri çekilip uzar.

istidlâl it- 'delillendirmek'

18a

...kıyâfet-ile şiretine istidlâl itmekde bu nisbetle kullanmak gerekdür

Dış görünüş ile şiretine /ahlakına-seciyesine çıkarım yapmakta; bu münasebet/suret ile kullanmak gerektir.

ķabûl it- 'kabul etmek'

18a

...cenûbdaki ince ve uzun olanuñ

...hükümün ķabûl itmez > +Uñ tamlayan durumu ve +n üçüncü tekil şahıs sahiplik ekinden sonra gelen yükleme durumu.

...güneydeki ince ve uzun olanın hükümün(ü)/geçerliliğini kabul etmez.

iltifât id- 'yönelmek, ilgilenmek'

18b

...şekl u şemâyilde ve havâss u haşâyilde mühimmâtdan bilüp

...iltifât ideler tâ kim şir-i insân başar-ı başiretlerinde Őayân ola >Eksiz

Dış görünüşte ve hassalar ile hasletlerde (haller ile huylarda) gerekli şeylerden bilip/sayıp teveccüh edeler /dikkate alalar ta ki insan tabiatı ince kavrayış nazarında belli ola.

ķareket it- 'hareketlenmek'

20a

...delîldür kirpikler sınımak ve bî-Őillet ķareket itmek mekr ve ķizb u ķamâķata > Eksiz: Yan cümle

Kirpikleri kırmak ve sebepsiz hareket etmek hile, yalan ve ahmaklığa delildir.

muķâvemet id- 'kuvvet uygulamak, karşı durmak, direnmek'

23a

...şahib-i kıyâfet her Őuzvuñ teşķişiñde ihtiyât-ı

beliğ kıla ve eger bir şahsda delâyil-i Őaķl üç olsa delâyil-i humķ

iki olsa iki edille-i²⁷ Őaķl iki edille-i humķa muķâvemet ider ..... > +A

Kıyafet sahibi her uzvun tanımlanmasında makbul ihtiyat kıla/tedbirli ve ölçülü ola/davrana ve eğer bir şahısta akıl delilleri üç olsa ahmaklığın delilleri iki olsa iki akıl delili iki ahmaklık deliline mukavemete eder/direnir.

istinbâť id- 'sonuçlandırma, çıkarım yapmak'

24b

...feylesof evvel tasvîr *den* evsâf-ı zemîme

istinbât idüp beyân eyledi telâmiže-i Eflâtûn hekimûñ > +DAn, +A Yan cümle yüklemi.

Filozof ilkin resimlerden/biçimlerden yerilen vasıflara (dek) çıkarımlar yapıp anlattı.

techîl-i feylesof *it-* ‘cahil eylemek’

24b

...kıyâfete Ŗadem-i vuķufına câzım ve hıdmet-i Eflâtûna Ŗâzım olup

gelüp techîl-i feylesof itdiler > Yüklem terkip içindeki işlevi sebebiyle tamlayan durumu ile kullanılmıştır.

Eflatun’un tilmizleri/talebeleri filozofun görünüşe (dair) bilgisinin olmadığına kesin anlayarak ve Eflatunun hizmetine yönelip gelerek filozofun bilgisizliğini bildirdiler.

hedef it- ‘hedeflemek’

25a

....Ŗaķlın itmez tîr-i nefisine hedef > +I yükleme ve +A yönelme durumu

Nefs okuna aklın(1) hedef etmez /aklını nefis okuna hedeflemez.

refŖ id- ‘kaldırmak’

25b

... hîcâb-ı ğayrıyyeti

refŖ idüp fenâ fî’ llâhda maĥv olan bilür > +I yükleme durumu

ğayır/öteki örtüyü kaldırıp fenafillahda yok olan bilir

refŖ id-

30a

... bu tavâ-yifûñ te’ dîbi ve refŖî

erbâb-ı emârâta mehmâ-emken²⁸ vâcibdür zirâ bunlaruñ zulemât-ı

zalâleti envâr-ı başâr-ı nâsa hâcibdür ve refŖ idemezlerse > Eksiz

bârî iltifât itmeyeler > Eksiz

...bu zümrelerin terbiyesi ve yok edilmesi emareler sahibine imkân ölçüsünde zarurîdir, çünkü bunların bâtila batmış karanlıkları, insan nazarındaki nurlara engeldir ve refedemezlerse/yok edemezlerse bari /bile meyletmeyeler /yönelmeyeler.

özi *teslîm id-* ‘teslim etmek, razı gelmek’

25b

...cenâb-ı Ŗizzete özin teslim idenlerüñ >+n yükleme durumu (3. tekil şahıs sahiplik eki sonrası gelen şekil): Yan cümle

nâżırî hâzret-i ķavî ve ğayürdur

İzzet(li) cenaba kendini teslim edenlerin gözeticisi kuvvetli ve gayretli Hazret’tir/Allah’tır.

nażar it- ‘bakmak’

.....başâr-ı başıretle

25b

...bātına nażar itmek gerekdür > +A

...sağ görüyle içte olana bakmak gerektir

inkār id- ‘reddetmek’

26a

...ehl-i zāhir bunlara inkār iderler > +A

...şekil ehli bunlara ret verirler/bunlara geçit vermezler.

26. b

...bu t̄ayifeye inkār itmemek gerek ve > +A

Bu gruba/şekle inkār etmemek/ret vermemek gerek

... anlara iktidā yaŕnı fiŕiller-ile

27a

...fiŕillenmemek gerekdür

ve onlara uyup /tıpkı onlar gibi yani amelleriyle iş yapmamak lazımdır.

istifāde id- ‘faydalanmak, kullanmak’

27b

...bı-lafz u şavt maŕāni istifāde iderler > Eksiz

Sözsüz ve sessiz anlamlar (özgü olanı) istifade ederler/kullanırlar ..

28a

... zırā bu muhtaşar

tafsile mütehammil degildür ve tafsil hem müteber degildür ve min baŕad bu t̄ayife-

taqrir id- ‘anlatmak’

28a

...nüñ āşār ve Ŗalāmāt-ı zāhiresinden cüz’ vı²⁹ taqrir idelüm ...> +DAn

Çünkü bu kısaltma ayrıntılara dayalı değildir ve özet de itibarlı değildir ve bundan sonra bu grubun eserleri ve zahiri/belirgin işaretlerinden kısaca ifade edelim/bahsedelim.

imtiḥān it- ‘sınamak’

28b

...aşāb-ı velāyete vukūf dileyenler evliyāyı her zamānda imtiḥān itmeyeler > +I
yükleme ve +DA yönelme durumu

Velayet sahiplerine erişim dileyenler/ erişmek isteyenler evliyayı her vakitte/ an sınamayalar.

istiğfār id- ‘mağfiret istemek, tövbe etmek’

28b

...mübārek kalblerine t̄arı olurdu günde yetmiş kere istiğfār iderlerdi > Eksiz

Mübārek kalblerine darlık olurdu/sıkıntı gelirdi günde yetmiş kere tövbe ederlerdi/bağışlanma dilerlerdi.

izlāl it- ‘zelil/hakir etmek, aşağılamak’

29a

...nāsa iŕtikād virüp izlāl itmek-çün > Eksiz: Yan cümle

izlāl id-

32b

...velī mekr-i İlahîdür temāmet

bunuñla çokları izlāl ider Ħağ < +1 yükleme ve +Uñ tamlayan durumu

Gerçi tamamen İlahî hiledir. Bununla Hak çokları hakir eder/eyler.

... *anuñ* žāhir u bātına*tašarruf id-* ‘kullanmak’*evzāŕ itdür-* ‘duruş, tutum bildirmek, vaziyet aldirmek’*ağvāl itdür-* ‘sözler söylettirmek’

29a

... *tašarruf idüp* ... > +Uñ tamlayan durumu ve +A yönelme: Yan cümle.eşhās *uñ* murādātına göre *evzāŕ* ve *ağvāl itdürürler* > +Uñ tamlayan ve +A yönelme durumu

insanlara güvence verip tahkir etmek için dış ve içe (âlemlerine) nüfuz edip/müdahil olup-karışarak şahısların niyetlerine göre tavır ve sözler etdirirler/tavır aldırır ve sözler ettirirler.

vesvās id- ‘vesvese etmek’*iŕlām-ı* muzmerāt *id-* gizlilikleri açıklamak”*ağbār-ı* ātiyāt *id-* geleceği “haber etmek, bildirmek”

29b

... *ervāñ-ı* Ħabişe-i...süfli’ i anlaruñ şudürunda *vesvās idüp* yüvesvisu fi şudür >+Uñ tamlayan durumu +A yönelme: Yan cümle....u’ n-nās³⁰ *iŕlām-ı* muzmerāt ve *ağbār-ı* ātiyāt³¹ iderler men yesteriķu’ s- > Yükleme terkip içinde bulunmaktadır. Günümüz söyleyişyle “gizli kalmışları ve gelecek haberleri” şeklinde olması sebebiyle yükleme durumu.Değersiz kötü ruhları onların kalplerinde *vesvās edip/vesvese edip* ...(Ayet)..gizli kalmışları ve gelecek haberleri bildirirler.*izhār id-* ‘göstermek, belirgin kılmak’*nisbet id-* ‘bağ eylemek, bağ kurmak’

29b

...’ s-semŕa³² mücŕibince ve andan ašar-ı ŕacıbe *izhār iderler* nās anlarıkerāmete ve anı velāyete *nisbet iderler* > +A(Ayet)...gereğince/icabına göre ondan tuhaf eserler *izhār ederler/gösterirler*; insanlar onları keramete ve velayete bağlarlar /insanlar onları keramet ehline ve veliliğe bağlarlar...*envāŕ-ı kināyāt id-* ‘kapalı söz söylemek’*rumūz id-* ‘gizlemek’

30a

...ve bu ecilden ekşer evkāt-ı dāyire-i Ŗaql-ı maŖāşda mutaşarrıfken
 .dahı fettānlık idüp ahbāb-ı belehesine³³ envāŖ-ı kināyāt ve rumüz
 iderler > Eksiz: Yükleme terkip içindedir.

...ve bu yüzden çoğunlukla günlük/basit aklın kısıtlı sahasında kontrol sahibi iken dahi fitnecilik edip
 ahmak ahbabına/dostlarına türlü mecaz ve ima dolu sözler ederler.

sebkat itdür- ‘öne geçirmek’

30b

...murādın sebkat³⁴ itdüren Rızāya >+n yükleme durumu: Üçüncü şahıs sahiplik ekinden
 sonra kullanılan nesne eki.

düşer mekre ve uğrar bed-belāya

Niyetin(i) rızaya yeğleyen /öne geçiren hileye düşer /aldanır ve kötü belaya uğrar.

Ŗibādāt-ı Ŗacıbe it- “ibadet etmek”

32a

... itdiler Ŗibādāt-ı Ŗacıbe > Eksiz

bulara lā-bud el virdi murādāt

riyāzetle bir üslub-ı kerāmāt

oları işbu ahvāluñ žuhūrı

32b

...düşürdi mekre ...

... şaşılacak ibadetler etdiler; güzel ahlak ile olağanüstü hāller tarzında bunlara şüphesiz dilekler el verdi

İşbu hāllerin görünmesi onları onları kesinlikle hileye/tuzağa düşürdü...

çoğ it- ‘çoğaltmak’

32b

...burada sözi çoğ itmek hatādur > +I yükleme durumu, +DA

Burada sözü çok etmek/uzatmak hatadır

Ŗadl id- ‘doğru iş eylemek, doğruluk gözetmek’

33a

...sü’ āl olunmaz andan kim ol işler

kimi Ŗadl ider ve kimi bağışlar > +I yükleme durumu

O işler ondan sorulmaz çünkü bazen adalet (ile iş) eyler ve bazen bağışlar.

tetebbuŖ it- “incelemek”

33a

...ki bu vırāne’ i itsün tetebbuŖ³⁵ > +I yükleme durumu

bulup gencineler kılsun temettuŖ

Bu harabeyi incelesin hazineler bulup temettu kılsın/kazanç sağlasın

seyrān id- ‘seyir etmek, gezmek’

ṭayrān it- ‘uçmak’

33a

... görüp ḳābiller itsün Őaḳlı ṭayrān > +I yükleme durumu

maŪāni Ūālemin tā ide seyrān

Manalar alemin(i) seyrān ede/geze tā- (gezene dek) mümkün olanları görüp akli havalansın/hayran kalsın

derr id- ‘donatmak’

33a

... eyā bir demde biñ Ūālem derr iden³⁶ +DA

Bir anda bin ālemi var eden (bir anda bin ālemi yoktan donatan)

Bulgularda id-/it- yardımcı fiillerin baş unsur bulunduğu cümlelerdeki durum ekli tamlayıcıların genel ek dağılımı şöyledir:

Yalın/Eksiz Durum	19
Yükleme/nesne Durumu	+I-13
Yönelme/yaklaşma Durumu	+A,+(y)A-12
Bulunma/kalma Durumu	+DA-5
Çıkma/uzaklaşma Durumu	+DAn-5
Tamlayan Durumu	Ekli/+Uñ/-Eksiz- 12

Verilerde bulunma/kalma ile çıkma/uzaklaşma çekimlerinin diğerlerine nispeten daha az bulunduğu görülmüştür.

5.4 kıl-

Kaşgarlı Mahmut’un “Oğuzlar bir şey yaptıkları zaman ‘etti’ sözünü kullanırlar, öbür Türkler ‘kıldı’ derler” (Atalay, 1985: 171) açıklamasından da anlaşıldığı üzere Oğuzcanın devamı olan Anadolu Türkçesinde isim unsurlu kıl- yardımcı fiilinin Oğuz grubu Türk dilleri içinde kullanım alanı dardır. Geçişli/nesne alabilen yapılar kuran bu fiil yerine getirdiği işlevler açısından et-, eyle- yardımcı fiillerine yakın olmakla birlikte “kimi zaman bu ikisine nazaran daha vurgulu bir anlatım tarzı olarak tercih edildiği” söylenebilir: “..bütün bunları başımıza bela kılan sizlersiniz” gibi (Karabeyoğlu, 2008: 108)

Metinde otuz yerde geçtiği belirlenmiştir.

duŪā ḳıl- ‘dua etmek’

6b

...esfel-i sāfilin şuver u gururdan aŪlā-i Ūavālim-i Ūilme vu maŪāniye

Ūubür ḳıla nazm fiŪilen ve ḥālen šalāḥ it ḳıl duŪā ...> eksiz

Sefilin en aşağısı suretler/biçimlerden ve gururdan ilim ve manaların yüce ālemlerine geçe; şimdi amelî olarak iyilik et dua kıl/dua et.

ṭaleb ḳıl- ‘istemek’

7b

...fiŪil-i latifi ve ḥulḳ-ı şerife umup sāḥibünün ism-ile tesmiye iderlerdi

isimden müsemnāda maŪnā ṭaleb ḳılurlardı > +DAn

....güzel amel ve şerefli huy dileyip sahibinin ismiyle isim koyarlardı. Adlandırılmada (belirlenmiş) isimden anlam beklerdiler.

istiŪdād ḳıl- ‘yetenek oluşturmak, yeterlilik hâsıl etmek’

8a

...neye kim kılsañ isti'ødād hāsıl ider şevk-i ilāhî aña > +A
vāsıl ... neşr ve dañı

Her neye yeterlilik hasıl kılsañ/geliştirsen İlahî şevk ona erişir.

nuzul kıI- 'inmek'

8b

çün evc-i vahdetden hāziz-ı³⁷ keşrete nuzul kılmış mālîk-i > +DAn.....+A

9a

..tevvāb cezil³⁸ olup

Tekliğin/vahdetin burcundan kesretin aşığı yerine inmiş tövbe sahibi çoktur.

heves kıI- 'heves etmek'

9b

...halife olmağa gine heves kıI +A

Halife olmak için yine heves kıI/et.

izhār kıIın- 'zuhur etmek, görünmek'

11b

... ism-i şerif-i Süleymān-ı Őālî-şān

11b

...üzerine misāl irād olundu muhît-i bātınındān katre ve āfitāb-ı

esrārundān zerre tālib-i kâbillere iskā³⁹ ve izhār kıIındı "iska gösterildi" >
(nesne) eksiz, "bātınındān, esrārundān" +DAn, "kâbillere" >+DAn... +A

Şanı yüce Süleymān'ın şerefli adı üzerine misal verildi/örnek söylendi; bātın yönünden/iç âleminde (kalben) bir küçük parça ve sırların güneşinden zerre almaya kâbil (yeterlilikte olan) taliplere/gönüllülere su sunuldu ve (suret-nimet) izhar kıIındı/gösterildi

izhār kıI- 'zuhur etmek'

15a

...hurūfa vardırur üç dürlü edvār

işit cān semŐin açup kıIam izhār >eksiz

Harflere üç türlü devir vardır. Can sem' in/can kulağını açıp işit; izhar kıIam/ortaya koyayım-açıklayayım.

dirāyet kıI- 'anlayış göstermek'

11b

...Őazizā semŐ-ı cān

ac *kıI dirāyet* > Eksiz.

Ey aziz can kulağını aç, dirayet kıI/kavrayışlı ol.

taşarruf kıI- 'tasarruf etmek, kullanmak'

12a

... *tasarruf* kim *qılur* bātında bunlar +DA

...bunlar ki içte tasarruf kılar/kullanır.

tecellî qıl- ‘görünme’*eclâ qıl-* ‘parlama’

13a

...tecellî kıldı mihr-i zāt-ı Mevlâ

aña irgürdi nûru kıldı eclâ⁴⁰ +I yükleme durumu

Mevla'nın zat güneşi görünür oldu; nuru ona erişirdi/yaraştırdı, (nuru) ziyade parlak kıldı

Burada “nur” irgür- ve eclâ qıl- eylemlerinin ortak nesnesi konumundadır.

13b

... *tecellî kıldı* aña > +A

Ona göründü.

şınif qıl- ‘bölmek’

14a

...elif çün kim hürüfa oldı sultân

buları kıldı dört şınif itdi fermân > +I yükleme durumu

Elif harflere sultan oldu, çün (bundan ötürü) bunları dört sınıf kıldı/yaptı, ferman etti.

hâkim qıl- ‘hâkim yapmak’

14b

... elif oldı bi-nefsih anlara şâh

velî Ŗaşrâta yâyı kıldı hâkim > +I yükleme durumu

elif onlara bizzat şah oldu ama asırlara yâ'yı hakim kıldı/hakim yaptı.

mustahhar qıl- ‘teshir etmek, büyülemek, etkilemek’

15b

...şalar dünyâya hâk bir Ŗâlî şanı

aña qılur mustahhar bu cihânı > +A, > +I yönelme ve yükleme durumu

Hak dünyaya bir yüce şanı salar ona bu cihani mustahhar kılar/hizmetine sunar.

tebdîl qıl- ‘değiştirmek’

16a

...ola her şayhanuñ mabeyni kırk yıl

fenâya kıla tedric-ile tebdîl > +A, > +IA

Her seslenişin arası kırk yıl ola derecelendirme ile/belli bir süreç ile fenaya/yokluğa tebdil kıla/devşire-dönüştüre.

16a

...olur biñ on ikide bu kırân bil

kühen devletleri Ħaḡ ḡıla tebdil > +I yükleme durumu

bu yakınlık bin on ikide olur, bil; Hak kadim devletleri tebdil kıla/değiştiren-dönüştiren.

iĦtiyāt-ı belig *ḡıla* “tedbirli davranmak”

23a

... şahib-i ḡıyāfet her Őuzvuñ teşhişinde iĦtiyāt-ı

belig ḡıla > +Uñ Tamlayan durumu ve +DA

Kıyafet sahibi her uzvun tanımlanmasında makbul ihtiyat kıla/tedbirli ve ölçülü davrana

cemŐ ḡıl- ‘toplanmak, birleşmek’

24a

... saltanat-ı

maŐnevī ile cemŐ ḡılalar > +1A

manevi saltanatla bir kılalar/birleştirenler.

keřf-i *muźmer ḡılın-* ‘saklanmış, saklı kılınmak’

28b

... zıřā vaḡt olur ki Őālem-i bařda bulunmaz keřf-i muźmer⁴¹ ḡılınmaz

Çünkü geniş ālemden bulunmaz/bulunmayacağı zaman olur; saklının keşfi kılınmaz/keşfi yapılmaz (dışarıya belli edilmemiş keşfi yapılmaz)

“keřf-i muźmer” terkibi sebebiyle günümüz Türkçesi söyleyişinde “keřf ḡıl- “ isim + yardımcı fiil birlikteliği +Uñ tamlayan durumunu almıştır denilebilir.

taŐalluḡ ḡıl- ‘bağlanmak’

29a

... dıvānelerüñ ḡavline ve fiŐiline hergiz aldanmaz ve yüz

düşmez aña Őāḡıl olanlar

bir dūn u denī řāne taŐalluḡ ḡıla mı hiç

řol gevheri fażl u řerefe ḡāyil⁴² olanlar..

Akıllı kimseler delilerin sözüne ve amellerine asla aldanmaz ve bozulmaz; özü fazilet ve şerefe kani olanlar/kani olan ehil kimseler, bir alçak ve soysuz şöhret sahibine taalluk kıla mı hiç?!/bağlana mı hiç

Bu cümlede “hiç” kelimesi ünlem işleviyle “şaşma, hayrete düşme” ifadeleri uyandırmak için kullanılmış gibidir.

Aşağıda bulunan örnekte 31.12a’ dan başlayan nazım cümlesi 31.2b’ ye dek sürmektedir.

perhiz ḡıl- ‘tedbir kılmak, çekinceli olmak’

31a

şu ehl-i küfre

illā ḡayr u perhiz

Ħatālardan ḡılup bir perhiz yaŐnī > +DAn

Ħatālardan perhiz ḡılup: Yan cümle

cehd ḡıl- ‘çabalamak, uğraşmak’

31b

...şavāb işleyeler ey merd-i ma'ŋi
velî kılmadılar eylūge cehdi > +A
ağuya şundı anlar kıdı şehdi

Şu küfür topluluğuna muhakkak iyilik ve çekince ile (davranmalı). Ey mana adamı/özü kavrayışlı kimse(ler), hatalardan perhiz kılıp/ çekinip/uzaklaşp yani/demem o ki, güzel iş işleyeler/işleseler veli/ne var ki iyiliğe cehd etmediler/gayret etmediler (ve) onlar balı bırakıp zehire uzandılar.

gurur kı1- ‘gurur eylemek, gurur yapmak’

32a

...riyāzetle bir ūslūb-ı kerāmāt
oları işbu ahvāluñ žuhūrı

32b

...düşürdi mekre kıldılar gurūrı > +I yükleme durumu: “oları” ve +Uñ tamlayan durumu; “gurur” kelimesine /ı/ harfini getirilmesi muhtemelen dize sonu ses benzerliği amaçlıdır.

dest-i **takrİR kı1-** ‘karar kılmak, kararlaştırmak’

oları kıldı lā-bud dest-i takrİR > +I yükleme durumu

... güzel ahlak ile olağanüstü hâller tarzında bunlara şüphesiz dilekler el verdi

İşbu hâllerin görünmesi onları onları kesinlikle hileye/tuzağa düşürdü gururı yaptılar/gururlandılar; onları takrir eli/ikrar etme yeri kıldı/karar mercü kıldı.

temettuŖ kı1- ‘kazanmak, kâr yapmak’

33a

...bulup gencineler kılsun temettuŖ > eksiz

hazinelere bulup kâr yapsın/kazanç sağlasın.

Baş unsur olarak kı1- yardımcı fiilinin bulunduğu söylemlerde durum ekli tamlayıcılar içinde daha çok yönelme durumu ve -nesne alabilen özelliği sebebiyle olsa gerek- yükleme durumunu kabul ettiği görülmüştür. Diğer ekli durum tamlayıcılarının genel dağılımı şöyledir:

Yükleme/nesne Durumu	+I-6
Yönelme/yaklaşma Durumu	+A-8
Bulunma/kalma Durumu	+DA-2
Çıkma/uzaklaşma Durumu	+DAn-4
Araç-birliktelik Durumu	+IA-2
Tamlayan Durumu	Ekli/+Uñ/-Eksiz- 2

6. SONUÇ

Cümle teşkilinin temeli olan fiilin gereksinim duyduğu ilişkiler bazen yalnızca ismin doğrudan fiil ile olan etkileşimiyle desteklenebilir. Bazen de nesne ya da yerin, yönetici unsur/fiil ile etkileşimlerinin belirlediği yükleme-belirtme, yönelme/yaklaşma, bulunma/kalma, çıkma/uzaklaşma ve tamlama işlemleri sonrası bir diğer deyişle ekli cümle tamlayıcılarının işlevleriyle istenen destek verilebilir ve böylece cümle yapısı tamamlanmış olur. Bu öğeler arası gerçekleşen birlikteliklerde yönetici unsurla sıkı bağlantı zorunluluğu işlek cümle tesisini mümkün kılmaktadır. Bu açıdan durum ekli tamlayıcılar, yönetici unsurun izin verdiği ölçüde anlam ve biçimi birbiriyle ilişkilendiren-bütünleyen parçalardır.

15. yüzyıl sonları bir geçiş devri eserinin ihtiva ettiği kelime/kelime öbeklerinin türlü cümle görünüşleri tespit edilmiş ve bunlar birleşik fiil-tamlayıcı ilişkisi temelinde ele alınmıştır. İsim unsurlu *bul-*, *eyle-*, *et-*,

kıl- yardımcı fiilleriyle kurulu birleşik fiillerin durum ekli tamlayıcı tercihlerinin örneklendirilmesi doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve bulgular metinde geçtiği orijinal hâl ile verilmek istenirse de kimi devrik cümlelerinin yapısal çözümlenmelerinde bağlamı anlaşılır kılma adına düz cümle dizilimi gerekli görülmüştür.

Bağlam içi örneklerde tespiti yapılmış sıklık verisi şu şekildedir:

İsim Unsurlu Yardımcı Fiiller	Yalın Durum	Yükleme Durum Eki	Yönelme/Yaklaşma Durum Eki	Sıklık
<i>bul-</i>		I, + n		5
<i>eyle-</i>		I: 3, +n: 5	+A, +(y)A	8, 8
<i>et-/iD-</i>		I, + n		Yalın: 19; Yükleme-13
<i>kıl-</i>			+A, +(y)A	8

Cümle yargısı aktarımlarında *kıl-* yardımcı fiil ile kurulu birleşik fiillerin ekli durum tamlayıcılarını öbek biçiminde alabildikleri görülmüştür: “nuzûl kı1- 8.13b çün evc-i vahdetden hâzîz-i⁴³ keşrete nuzûl kılmış mâlik-i > +DAn.....+A” gibi.

Söz konusu yardımcı fiillerin ekli durum tamlayıcıları arasında daha ziyade yalın durum veya yükleme/belirtme durum ekini almış olması muhtemelen taşıdıkları geçişli yapı özeliğindedir. Sebep-sonuç ya da parça-bütün ilişkileri açısından sözdiziminde ortaya çıkan biçimsel yapılanmalarda Eski Anadolu Türkçesindeki geçişli fiillerdeki ek temayülünün günümüz Türkçesinden köklü bir değişkenlik sergilemediği söylenebilir. Ek temayülündeki değişmezlik dil yapısı ve işleyişi gereği söz dizimi sisteminin tabii bir sonucu olduğu belirtilebilir.

Günümüzde fiiller istemle ilgili çalışmalarda biçimbilgisel yaklaşımlarla ele alınmakta ve mantıksal-sözdizimsel koşullar bütününün, fiillerin istem çerçevesine bağlı olarak gerçekleştiği bilinmektedir. Sözcüklerdeki anlam boyutlu daralma-genişleme benzeri değişimler onları taşıyan öbek yapıyı ve yer aldıkları tümce ilişkisini değiştirebileceği gibi sözcüklerin anlamsal etki düzeylerini ve dolayısıyla istem çerçevelerini de değiştirecektir. Fiiller ve tabii olarak yardımcı fiil unsurlu birleşik fiiller dilin oluşum-gelişim yasası sebebiyle anlam değişimlerine açıktır. Ancak doküman analizi sonrası elde edilmiş verilerde incelenen isim unsurlu birleşik fiillerde anlamsal çerçeve üzerinde bu türden etkin bir değişim görülmemiştir.

Her şekilde dil sisteminde geniş bir alanı ilgilendiren ve bilhassa Türkçenin söz dizimi kurallarının belirlenmesinde önemli olan yardımcı fiil unsurlu birleşik fiillerin ve bunların ekli durum tamlayıcı tercihlerinin tanınmasını sağlayacak farklı açılımlara imkân hazırlamanın gözetildiği bu çalışmada dil sisteminin işleyiş kurallarının açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olacak veri zenginliği sağlama amaçlanmıştır.

¹ istem terimini Türk dil bilgisi çalışmalarında ilk defa kullanan Banguoğlu'dur. Eserinin “Cümlenin Üyeleri” kısmında bu konuya değinmiş: Fiiller nesne olan addan belli çekim hâlleri isterler. Yani fiiller işleyişlerine göre belli çekim eklerine tesirde bulunurlar. Dolayısıyla istem, tamlayıcıların fiile göre hâllenmesi”dir, demiştir. (Banguoğlu, 1974: 386, 528).

² Varak numaralandırmada Manisa İl Halk Kütüphanesi'nin yaptığı numaralandırma geçerli kabul edilmiştir. Buna göre sayfa sayısı verilirken metnin başladığı yer olan 6. varak değiştirilmeden okuma metni “6” şeklinde başlatılmıştır. İlave olarak sağ ve sol yaprakların karışmaması için “sağ: a; sol: b” ayrımı yapılmıştır.

³ “Umay misali annem Hatun'un kutu sayesinde, kardeşim Kül Tigin erkeklik adını elde etti” (Tekin 1988: 16).

⁴ 8.6a: 8 (varak sayısı).6 (beyit sayısı) a (varaka ait sağ yaprak)

⁵ Eş değer kabul edilebilecek ifadelerin ayrımında kullanılmıştır.

⁶ Cümlede parantez içi belirlemeler, metnin aslında olmayan ama cümle betimlemesine uygun düşünülen ifadeler için kullanılmıştır.

⁷ Ar. Çok, bol.

⁸ Tevbe, 9/38 “Dünya hayatının metâ’ı ahiretin yanında çok az şeydir”.

⁹ Hicr Suresi 99. ayetten iktibas ile: “yakîn/ölüm sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et”

¹⁰ Ar. Bir işin künhü.

¹¹ 15.2b ...şalar dünyāya Hâk bir Óālî şānî: Kısa dönem özü bula (bu) an ne vakit gerçekleşirse Hak dünyaya bir yüce şanlı salar (Hak dünyaya bir yüce şanı/şanı yüceyi yollar).

¹² tenebbü: Ar. Gafletten uyanıp kendine gelme

¹³ Üçüncü tekil şahıs iyelik/sahiplik ekiyle karışabilme ihtimalinin önüne geçme amacıyla durum ekinin adı yazılmaktadır.

¹⁴ yükseldikçe, geliştikçe

¹⁵ Eriştirme, eriştirilme

¹⁶ Far. Neşeli

¹⁷ Ar. bolluk, bereket, zenginlik

¹⁸ Far. Tâbi olan

¹⁹ Çekinme.

²⁰ “( )” Cümle içinde tasarruf edilen bu işaret, ifadeyi belirgin kılması maksadıyla metinde olmayan ancak ilave edilmiş ek ya da kelimeler parantez içi yazılmıştır.

²¹ “/” Cümle içinde tasarruf edilen bu işaret günümüz söyleyişine yakın ifadelerin belirtildiği ibarelerin önünde yazılmıştır.

²² Ar. takı. Hakkıyla, gerektiği gibi.

²³ Güç

²⁴ Far. Yük tutan

²⁵ Ar. merr tenvin ile: Çok kez; zaman zaman, ...e kadar.

²⁶ Ar. (cüz kelimesinin tamlamalarda çıkan şekli). Az miktarda.

²⁷ Ar. “delîl”in çoğulu, belgeler.

²⁸ En olası olan, uygun

²⁹ Azı “cüz’î”

³⁰ Nas Suresi 5. ayetten iktibas ile: “De ki: ‘Cinlerden ve insanlardan insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanlar...”

³¹ Ar. “etî”kelimesinin çoğulu. Gelecek

³² Hicr Suresi 18. ayetten iktibas ile: “Ancak kulak hırsızlığı eden olursa, onu da parlak bir ateş taküp etmektedir”.

³³ Ar. Hamakat

³⁴ Ar. Geçme, cereyan.

³⁵ Ar. İnceleme

³⁶ Ar. bolluk, bereket, zenginlik

³⁷ Ar. En aşağı, en alçak yer.

³⁸ Ar. Çok, bol.

³⁹ Ar. Su verme

⁴⁰ Ar. Pek parlak, ziyade güzel

⁴¹ Gizlenmiş, saklanmış

⁴² Ar. Zannetmek; kabul etmek

⁴³ Ar. En aşağı, en alçak yer.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, H. & Yelten M. (1995). *Kelime Grupları*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Akerson, E., F. & Ozil, Ş. (1998). *Türkçe Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi. Simurg Yayınları, Ankara.
- Alibekiroğlu: (2015). “Ol- Fiilinin Türkiye Türkçesi Standart Dilindeki Kullanımları” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Gaziantep University Journal of Social Sciences*. I. s. 193-206.
- Allerton, D., J. (2006) “Valency Grammar”. *Encyclopedia of Language - Linguistics*, Second Edition. s. 301-314.
- Atalay, B. (1985). *Divanu Lûgat-it-Türk Tercümesi I*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. Baha Matbaası, İstanbul.
- Bilgegil, M. (1984). *Kaya. Türkçe Dil bilgisi*, 3. Basım, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Börekçi, M. (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum.
- Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*. Cem Yayınevi, İstanbul.
- Buran, A. (1999). Türkçede İsim Çekim Ekleri. *Türk Gramerinin Sorunları II*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ceritoğlu, M. (2013). “Er- Ve Bol- Ana Yardımcı Eylemleriyle Oluşturulan Birleşik Eylemlerin Kılımlı Üzerine”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 10.4: 153-164.
- Delice, H. (2002). İbrahim. “Yüklem Olarak Türkçede Fiil”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 26.2: 185-212.
- Delice, H. (2008). İbrahim. *Sözcük Türleri*. Asitan Yayınları, Sivas.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri*. Çev. Ali Ulvi Elöve. Maarif Vekaleti, İstanbul
- Dilçin, D. (1946). *Yusuf ve Zeliha*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Dilemre, S., A. (1938). *Cevherî Fiil-Türk Fiilleri Tasrif Sistemi ve Hint-Avrupa Fiilleri Tasrif Sistemi ile Aralarındaki Birlikler*. Kader Basımevi, İstanbul.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dil bilgisi Sesbilgisi- Biçim Bilgisi- Cümle Bilgisi*. 6. Basım. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Elbir, B. (2018). *Kıyâfetnâme*. Doğu Kütüphanesi, Ofis Yayın, İstanbul.
- Ercilasun, Ahmet. Bican (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Ergin, M. (1984). *Türk Dil Bilgisi*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ersoy, A. (2012). “Eski Anadolu Türkçesinde İsim + Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Gemalmaz, E. (1995). “Türkçe’nin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3: 1-7.

- Golzar, H. (2015). Abdi. “Türkçe Fiillerde İstem (Ettirgen Yapılar)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Göğüş, B. (1998). *Anlatım Terimleri Sözlüğü*. Dil Derneği Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, H. (2010). “Başkurt Türkçesinde Gramatikleşme Örnekleri Üzerine” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 17.1: 83-104.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Güneş: (1999). *Türk Dili Bilgisi*, 4. Basım. Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük Matbaası, İzmir.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Türkçenin Söz Dizimi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dil bilgisi*. V. Baskı. 266-268. Engin Yayınları, Ankara.
- Kara S. (2018). “Tamlayan Ad Durumu Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)* 7.3: 1624-1642.
- Hirik: (2017). “Öbek Yapılarda Yönetim”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10.1: 389-416.
- Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Kahraman, T. (1999). “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekim Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri”. *Türk Gramerinin Sorunları II*. 390-409, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kalfa, M. (2016). “Bulmak ve Bulunmak Fiillerinin Anlam ve Kullanım Özellikleri”. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)* 40: 83-104.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karabacak, E. (2004). “Olmak Fiili Üzerine”. *Zeynep Korkmaz Armağanı*. 235. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karabeyoğlu, A., R. (2008). *Türkiye Türkçesinde (Ad + Fiil Birleşmelerinde) Yardımcı Fiiller*. Beşir Kitabevi, İstanbul.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi-Cümle: Tahlilleri*. 15. Baskı. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Koç, N. (1992). *Açıklamalı Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1995). “Batı Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekimi Ekleri ve Fonologie-Morphologie Bağlantısı”. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 2, 222-231. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. 3. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2010). “Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişme Süreçleri”. *Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 5,1: 1-41.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kükey, M. (1972). *Uygulamalı Örneklerle Türkçede Fiiller*. Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara.
- Mehmet T. (1971). *Osmanlı Müellifleri-1333/1915*. Yayına haz. Özen, İ. ve Yavuz, F., Meral Yayınevi, İstanbul.

- Merhan, A. (2009). "Atabetu'l-Hakayık'ta Birleşik Eylemler". *Bilig Dergisi*. 49: 101-112.
- Ölmez, Z. (2003). "Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine". *Mustafa Canpolat Armağanı*. Haz. Aysu Ata- Mehmet Ölmez. Şafak Matbaası, Ankara.
- Özkan, M. & Sevinçli, V. (2011). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)*. 3. Baskı. Akademik Kitaplar, İstanbul.
- Özkan, M. (2009). *Tarih İçinde Türk Dili*. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özezen, M., Y. (2007). "Türkçe Dil Bilgisinde Durum ve Tamlayıcı Konusu". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*. 55.1: 145-164.
- Özkan, A. (1999). "Türkçede Fiil-Tamlayıcı İlişkisi ve Fiillerin İstem Değiştirmesi". *Araştırmalar İnsan Bilimleri Araştırmaları*. 1: 125-143.
- Özkan, A. (2011). "Eski Anadolu Türkçesindeki Bazı Fiillerin Hâl Ekli Tamlayıcıları ve Bu Tamlayıcılarda Zaman İçinde Görülen Değişiklikler". *Turkish Studies. International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic*. 6 .1: 512-522.
- Öztürk, J. (2007). "Dilimizde "-maya (-mağa) başlamak" Yapısında Bir Birleşik Fiilden Söz Edilebilir mi?" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 8.1: 111-120.
- Sev, G. (2004). "Çıkma Durumu Ekinin Nesne Görevinde Kullanımı". *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*. 20-26; 2655-2666, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sev, G. (2007). *Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Steingass, F. (1963). *Dictionary (Including the Arabic Words and Phrase to be Met with in Persian Literature)*. Fifth İmpression. London: Routledge - Kegan Paul Limited.
- Şen, M. (1996). "Almak Fiili Üzerine". III. Uluslararası Türk Dil Kurultayı-1996. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tabibzadeh, O. (2007). *Zarfıyyat-ı Fiil ve Sahtiyâ-yı Bünyâdîn Cümle der Farsî-i Emrûz/Verb Valency And Basic Sentence Structures İn Modern Persian*. Merkez Neşr, Tahran.
- Tekin, T. (1988). *Orhun Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tesnière, L. (2015). *Elements of Structural Syntax*. Çev. T. Osborne ve S. Kahane. Hollanda: John Benjamins Publishing Company.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Türk, V. (1996). "Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 4.1996: 291-340.
- Uzun, E. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dil bilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 39. Kebikeç Yayınları, İstanbul.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual Yayınları, İstanbul.

Bağlantılar:

- Bağlantı 1 Goethe, Johann, Wolfgang (1999). *Genç Werther'in Acıları*. Çev. Yüksel Pazarkaya. Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi. <http://ekitap.kolayweb.com/> [erişim tarihi: 04.12.2020]
- Bağlantı 2 Arapça Sözlük -web erişimli-. <https://www.almaany.com/fa/dict/ar-fa/محرر/> (Arapça Sözlük). [erişim tarihi: 05.12.2020]
- Bağlantı 3 Türkçe Sözlük -web erişimli-. <https://Sozluk.Gov.Tr/> (Yardımcı Fiil Ne Demek TDK Sözlük Anlamı). [erişim tarihi: 11.11.2020]
- Bağlantı 4 Örnek cümle. <http://www.brandlifemag.com/evde-ailece-eglence/> [erişim tarihi: 05.12.2020]
- Bağlantı 5 <https://www.milliyet.com.tr/eg/kurtulus-kutlamalari-gun-boyunca-surdu-6034527> [erişim tarihi: 05.12.2020]

